

ČS '84/2

VÝBĚR Z ČS.

ČTENÁŘSKÉ

SAMOBSLUHY

1984 / 2

O b s a h :

Dr Vladimír Kadlec	
Příspěvek k 1. celostátnímu sjezdu JZD	1
+++	
69. zasedání Mezinárodní organizace práce	6
V. Moravius	
Variace na jedno téma	12
Hereticus	
Úvahy o světě v Orwellově roce a některé problémy strategie	20
A. Michnik	
Výtah z dopisu ministru vnitra	35
Jiří Strejc	
Výchova ke svobodě ve škole a v rodině	37
Le Nouvel Observateur	
Druhá smrt Rosenbergových	45

PŘÍSPĚVEK K 1. CELOSTÁTNÍMU SJEZDU ~~JDE~~ JZD

Na sjezdu by nemělo chybět srovnání výsledků naší zemědělské produkce s výsledky dosahovanými v posledních letech v západoevropských státech. Právě srovnání se státy s přibližně stejnými klimatickými a půdními podmínkami by nejlépe ukázalo, o k o l i k naše zemědělství zaostává, a to by pak usnadnilo zjistit, jaké jsou p ř í č i n y n a š e h o z a o s t á v á n í.

1. Zemědělství v Evropském hospodářském společenství

Vysoká a prudce rostoucí zemědělská produkce v členských zemích EHS vedla ke ztroskotání konference nejvyšších představitelů EHS v Athénách koncem r. 83 a v Bruselu v březnu 1984. Západní komentátoři označují dnešní situaci v EHS za "velmi kritickou", "fatální", "katastrofální". Je to krize finanční, neboť rozpočtové výdaje EHS přesahují příjmy tak, že v září 84 bude společná pokladna prázdná. Navíc hrozí snížení letošních rozpočtových příjmů, protože V. Británie žádá snížení letošního příspěvku, a protože jí zatím nebylo vyhověno, přehrozila již posastavením svých letošních příspěvků vůbec.

H l a v n í p ř í č i n o u této finanční krize, jak je všeobecně přiznáváno, je trvalý úspěšný růst zemědělské produkce v posledních letech prakticky ve všech členských státech EHS. Tato rychle rostoucí výroba nenachází v posledních letech odbyt na domácích, plně saturevaných spotřebních trzích. Stále rostoucí zemědělské p ř e b y t k y nelze však ponechat na domácích trzích, protože by - při vysoké, již relativně konstantní a plně uspokojivé poptávce - měly za následek pokles cen zemědělských výrobků a způsobily by tím ztrátovost výroby u většiny zemědělců a především serií konkurzů u malých a středních zemědělců.

Společná pokladna proto vykupuje stále rostoucí přebytky zemědělských produktů. Léta již skladuje stále rostoucí hory másla, sušeného mléka, sýrů a dalších mléčných produktů a statisíce tun masa. Rostoucí náklady na výkup přebytků a na jejich nákladné skladování představuje dnes již plně dvě třetiny všech výdajů a příjmů EHS. Sem tam se někdy podaří jen něco málo z přeplněných skladů prodat na vývoz, neboť státy mimo EHS buď mají své přebytky ze zemědělské nadprodukce nebo nemají dost tvrdých valut na

nákup, i když EHS nabízí své přebytky za velmi nízké, ztrátové ceny. Je tedy zřejmé, že vysoké a stále rostoucí přebytky zemědělských produktů hrozí zruinovat celé finanční hospodářství EHS.

Platební neschopnost, jež hrozí vypuknout již v září 1984, přiměla nejvyšší politické představitelé EHS, aby se v březnu v Bruselu znovu pokusili omezit výkup přebytků nebo vykupovat přebytky za snížené výkupní ceny, resp. stanovit pro jednotlivé členské země maximálně přípustné limity pro objem výroby nebo pro přebytky. Zemědělci však již ostře protestovali a demonstrovali. Hrozí politický neklid. Navíc je velmi obtížné nalézt a dosáhnout spravedlivý kompromis, o kolik má ta která členská země omezit svou nadvýrobu mléka, masa, zeleniny, ovoce, vína a pod. Proto např. Irsko - na protest proti přidělené nízké kvótě mléka - opustilo předčasně bruselskou konferenci, a když pak nedošlo k dohodě o výši celkového příspěvku V. Británie, konference se rozešla, sníž přijala jakákoli rozhodnutí, a nevydala ani jakoukoli zprávu o svém jednání.

Naše vrcholné politické orgány, řídící naše zemědělství, si o starostech EHS s přebytky mohou myslet: "Vaše starosti na naši hlavu?" My však máme jiné starosti, opačné - místo přebytků schodky. Ty jsou v našich dnešních podmínkách daleko obtížnější, řešitelné, než jsou problémy se zemědělstvím v EHS.

2. Srovnání našeho zemědělství s některými zeměmi EHS

Ještě úspěšné zvyšování objemu a přebytků zemědělské výroby v EHS způsobuje finanční, zemědělskou a politickou krizi v celém EHS, jsou u nás výsledky zemědělské výroby ve srovnání s EHS spíše skličující. Nejen že nemáme přebytky, ale musíme dovážet za tvrdé devizy, jež nám pak chybí na nákup nové progresivní techniky (a tak naše technická úroveň se Západem dále propadá).

a) Nevýkonnost našeho zemědělství - ve srovnání se zeměmi EHS - nelze vysvětlit tím, že u nás máme málo zemědělské a orné půdy na 1 obyv. Spíše naopak: Je pravda, že ČSSR měla v roce 1980 méně zemědělské půdy než SSSR, to je jen 0,45 ha na 1 obyv. proti 2,28 ha v SSSR. Avšak ČSSR měla stále více než dvojnásobek proti NSR (0,20 ha), více než trojnásobek proti Belgii (0,16 ha), téměř stejně jako Rakousko (0,49 ha), stejně jako Švédsko (0,45 ha) a méně jen proti Francii (0,59 ha).

Ještě příznivější je pro nás srovnání u orné půdy na 1 obyv. ČSSR měla 0,54 ha, což je sice méně než v SSSR (0,87 ha), avšak

téměř trojnásobně více než v NSR (0,12 ha), čtyřnásobně více než v Belgii (0,09 ha), o třetinu více než v Rakousku (0,22 ha) a téměř stejně jako ve Francii (0,35 ha) a ve Švédsku (0,36 ha).

b) Nevýkonnost našeho zemědělství ve srovnání se zeměmi EHS nelze vysvětlit ani tím, že v našem zemědělství je malý počet pracovníků. Právě naopak: Z celkového počtu pracovníků v celém státě připadá na pracovníky v zemědělství v r. 1981 v ČSSR 9,8 %, zatímco ve Francii 8,2 %, v NSR 3,8 %, v Belgii 2,9 %. Jeden zemědělský pracovník užíval v ČSSR 10 pracujících, zatímco ve Francii 12, v NSR 26, tedy dva a půlkrát tolik, v Belgii tři a půlkrát více než u nás (35).

c) Nevýkonnost našeho zemědělství ve srovnání se zeměmi EHS je zřejmá především z nižších hektarových výnosů a z nižší užitkovosti hospodářských zvířat. Po r. 80 byly v následujícím tříletém průměru hektarových výnosů tyto výnosy (t/ha): U obilovin v ČSSR 3,96. V NSR byly o 16% vyšší (4,58), ve Francii byly o 21% vyšší (4,81), ve V. Británii o 36% vyšší (5,10). U pšenice v ČSSR 4,28. V NSR o 21% vyšší (5,15), ve Francii o 19% vyšší (5,07), ve V. Británii o 39% vyšší (5,96). - U brambor v ČSSR 17,0. V NSR o 69% vyšší (28,8), ve Francii o 77% vyšší (30,1), ve V. Británii dokonce dvojnásobně (33,7).

Navíc kvalita našich konzumních brambor a stejně sortiment jejich výběru na spotřebním trhu jsou podstatně nižší. Hektarové výnosy cukrovky jsou u nás nižší. Nákup masa od r. 81 do r. 83 klesal, dojivost krav je u nás asi o třetinu nižší, než např. v NSR. "Nelze chválit někoho, kdo má sice vynikající výsledky ve výrobě mléka, masa a j., ale vyžaduje příděly z centrálního fondu krav, čili vyvolává potřebu dalších dovozů obilí, pokrutin a pod." (Rudé právo, březen 84). Rostlinná výroba totiž již léta zaostává za živočišnou, nekryje dostatek krav, takže je musíme trvale dovážet za tvrdé devizy. I když klimatické a půdní podmínky jsou u nás poněkud odlišné, nelze tím vysvětlit, proč naše výsledky jsou o tolik horší než v některých členských zemích EHS, kde zemědělství nejen kryje domácí vysokou a pestrou spotřebu potravinářských výrobků, ale navíc vykazuje obrovské přebytky zemědělské produkce. Je nutno proto hledat toho příslovečného zakopaného psa jinde.

⁺ U zásobování obyvatelstva potravinami nejde jen o malou výkonnost našeho zemědělství. Jde i o dlouhodobě zanedbávané investice do potravinářského průmyslu. Např. do našeho cukrovarnického průmyslu.

5. Hlavní příčiny zsostavání našeho zemědělství za EHS

Náš přehnaně centralizovaný, direktivně přidělový a zbyrokratizovaný hospodářský mechanismus vytvořil pro naše zemědělce některé jen velmi obtížně překonatelné překážky a zábrany. Jde např. o následující problémy:

- Něco naprosto nepředstavitelného je pro západoevropského zemědělce náš po léta trvající nedostatek náhradních dílů. Má to za následek, že značná část zemědělských strojů zůstává nevyužita. Náhradní díly - někdy jde o součástky v korunových hodnotách - shánějí zemědělci tak, že jezdí křížem krážem po republice, ztrácejí čas, plýtvají náklady a benzínem. Nebo si musejí vyrábět chybějící náhradní díly doma, na koleně, za několikanásobně vyšší náklady. Nedostatek náhradních dílů podstatně snižuje efektivnost naší zemědělské výroby.

- Podobně někdy nelze včas sehnat průmyslová hnojiva a vhodné chemické přípravky. Jsou totiž někdy dodávána pozdě, v nevýhodném sortimentu a chemickém složení, což neodpovídá potřebám a požadavkům zemědělců, takže se jich nevyužívá efektivně, nejsou racionálně aplikovány a často ani vhodně skladovány. Dochází tak ke ztrátám, plýtvání a někdy i k ekologickým škodám.

To vše ukazuje na vady a nepořádky v mimozemědělské sféře, na neracionálnost v celkovém řízení národního hospodářství, vyvolává to oprávněnou kritiku u zemědělců. Klesá důvěra zemědělců ve vyšší plánovací orgány, oslabuje to dřívější všeobecně známou šetrnost a hospodárnost zemědělců, např. při zacházení se stroji a nářadím, nevěnuje se potřebná péče jejich údržbě a podobně při skladování a aplikaci průmyslových hnojiv; pole zůstávají zaplevelena. Na Slovensku, převážně ve Východoslovenském kraji nebylo pro zanedbanou údržbu provozuschopných asi 1900 zavlažovacích zařízení, v trebišovském okrese v r. 1983 až 70% zavlažovacích zařízení zahálelo (R.Š., březen 1984). Atd.

lu: "Produkce polarizačního cukru na hektar osety cukrovkou je v dlouhodobém průměru o 3% nižší než před válkou. Vyspělé řepařské země přitom zaznamenaly v tomto období růst o 40% až o 200%. Rovněž výtěžnost rafinovaného cukru v důsledku zastaralé techniky poklesla o 6 i více procent. Potřeba živé práce na zpracování tuny cukrovky je v ČSSR až desetkrát vyšší než ve vyspělých zemích Evropy a spotřeba měrného paliva je až třikrát vyšší".

(HN, březen 1984)

Má to nepříznivý vliv na celkovou pracovní morálku a iniciativu. Např. na malou péči při zacházení se stroji lze soudit z toho, že v r. 82 z celkové hodnoty strojů vyvážených do zahraničí bylo vyřazováno jen necelých 26% dodávek náhradních dílů, zatímco v tuzemsku to bylo daleko více než 60%.

Uvedené negativní jevy v našem zemědělství zesílily, když v 80 letech byla JZD více méně administrativně sloučena do obrovských ~~administrativních celků~~ územních celků, jejichž průměrná plocha proti roku 1950 je šest a půlkrát větší. Tak velká družstva - z hlediska našich specifických podmínek - jsou hluboce suboptimální pro celkovou efektivnost našeho zemědělství. Vzrostl administrativní aparát a administrativní náklady. Vzrostly i dopravní náklady při přepravě hmot a při nasazování mechanizačních prostředků na větší vzdálenosti. Byrokratizace, jako důsledek organizační gigantomanie, posílila odcizení družstevníků. Poklesla praktická možnost jejich účasti na řízení. Práva družstevníků se téměř přiblížila právům zaměstnanců státních statků. Např. vliv družstevníků na volbu řídicích orgánů družstva se dále oslabil.

Byrokratický aparát posílil své řídicí pravomoci, ale nikoli svou odpovědnost. Pocit konkrétní odpovědnosti u družstevníků se rozptýlil až ztratil. Příkazy se stávají málo účinnými. Vrchnostenská nařízení nejen oslabují účast družstevníků na řízení, ale dále posilují jejich odcizení. To platí do určité míry i o stimulech produktivity práce, hospodárnosti a o efektivním využívání investic, zvl. strojů.

Zemědělská družstva o průměrné (!) výměře 4 a půl tisíce ha (jsou to v našich podmínkách ještě vůbec družstva?) podlamují citový, ekonomický a morální vztah zemědělců ke konkrétní půdě (i ke strojům), posilují tendence jednotlivých družstevníků k "předbilančnímu rozdělování" produkce družstva. U velkého počtu pracovníků družstva roste nezájem a apatie. To je pak obtížné dohnět efektivnost západoevropského zemědělství.

Povzdech místo závěru

Bylo by dnes asi pochybné tvrdit, že hlavní příčinou dnešního zastávání našeho zemědělství je vynucená kolektivizace v 50. letech. V době Pražského jara se žádné družstvo nerozpadlo, neboť družstevní zřízení v zemědělství bylo již všeobecně přijímáno. - Kolektivizace, jako změna vlastnických poměrů, ne-

byla tehdy pokládána za konečný cíl. Měla být v vedle určitých sociálních cílů - jen jedním z prostředků ke zvýšení tržní zemědělské výroby a její efektivity. K tomuto cíli však dnes chybí to, že plánovací a řídicí centrum nevytvořilo ani účinný ekonomický tlak a účinné ekonomické stimuly, ani další nezbytné podmínky a předpoklady (viz vpředu), které existují jako zcela normální a běžné u zemědělců v EHS. Hlavní překážkou je především náš dnešní vadný až antistimulativní byrokratický hospodářský mechanismus a dále psychologické a morální klima, které z hlediska zvyšování zemědělské výroby a její efektivity je tak odlišné od situace v zemědělství v EHS. Proto jsou tak odlišné i výsledky v zemědělské produkci.

Obloukem je tedy možno se vrátit k potížím, které jsou vyvolávány obrovskými přebytky zemědělských výrobků v EHS. Tu my se bát nemusíme. Ještě dlouho nebudeme mít žádné starosti s přebytky v zemědělské výrobě. Právě naopak.

ZASEDÁNÍ MEZINÁRODNÍ KONFERENCE PRÁCE, ŽENEVA 1983

1. Při jednání komise pro aplikaci konvencí a doporučení, byl pokud jde o uplatňování Úmluvy č. 111 o diskriminaci v zaměstnání a povolání v Československu po velmi obsáhlé kontroverzní diskusi na základě stanoviska komise znaleců zařazen do generální zprávy této komise zvláštní paragraf (č. 89) tohoto znění:

"Komise poznamenává, že čs. vláda poskytla podrobné informace ve své zprávě o aplikaci Úmluvy č. 111, týkající se diskriminace v zaměstnání a povolání, kterou komise dostala v březnu 1983 a která se stala předmětem komentářů v komisi znaleců a v komisi Konference. Na základě těchto komentářů komise bere na vědomí oznámení vlády, podle nichž se více omezila politická kariéra v oblasti zaměstnání a propouštění, Komise však soudí, že tu jsou důvody k zneklidnění, pokud jde o problémy v této oblasti. Komise zaznamenává ochotu,

kteřou vláda Československa projevila, pokračovat v dialogu s kontrolními orgány MOP. Vyjadřuje naději, že příští zpráva bude obsahovat podrobné informace a ukáže pokrok uskutečněný ve vztahu k celkové aplikaci Úmluvy č.111 jak v legislativě, tak i v praxi."

Tento paragraf o Československu následoval po odstavci věnovaném aplikaci této úmluvy v Chile a před analogickým odstavcem ve vztahu k Turecku. V odstavcích 91 a 92 se tyto vlády vyzývají, aby se napravily konstatované nedostatky a aby se využily formy pomoci Mezin. úřadu práce včetně přímých kontaktů k tomu, aby se mohl uskutečnit reálný pokrok, pokud jde o výkon jejich (t.j.vlád) povinností z hlediska Ústavy MOP a citované konvence. Vlády uvedené v odstavci 88, 89 a 90 se vyzývají, aby poskytly informace a příslušné zprávy, které umožní komisi sledovat tyto otázky na příštím zasedání konference.

2. Zpráva komise znalců pro aplikaci úmluv a doporučení (Československo, ratifikace 1969)

"Ve své předcházející zprávě komise dala zprávu o různých otázkách vyplývajících ze zkoumání Správní rady Mezin. úřadu práce stížností podané na základě čl. 24 a 25 Ústavy MOP, jejímž předmětem jsou propuštění a další opatření přijatá vůči pracujícím, kteří podepsali nebo podporovali manifest známý pod jménem Charta 77, který je předmětem této zprávy uveřejněné v Úředním věstníku, m.lx 1, 1978, řada A, č. 3, doplněk.

Komise zaznamenala prohlášení vlády, podle něhož propuštění, jichž se týkala stížnost, neměla žádný vztah k politickým názorům pracujících. Z hlediska vlády se dotčené osoby neomezily na kritiku nebo na vyjadřování politických názorů, ale vyvíjely činnost škodlivou bezpečnosti státu. Vláda poznamenala, že ve zřetelné většině případů jiným motivem propuštění byla konkrétní činnost, škodlivá fungování příslušných podniků a organizací, když porušovala pracovní disciplínu, a v určitých případech osoby byly funkcionáři, na kterých se v souladu s čl. 1, 2 Úmluvy oprávněně požadovalo respektování ústavních principů ČSSR. Vláda připojila, že od počátku r. 1978 nebyl žádný případ propuštění, který by vzbuzoval pochybnost, pokud jde o aplikaci Úmluvy a že v posledních letech důvod propuštění "hrozba bezpečnosti státu" nebyl nikde uplatněn. Aby se přece zabránilo případným příštím porušením Úmluvy v případech propuštění založených na tomto důvodu, všichni čle-

nové čl. komory průmyslu a obchodu byli vyzváni, aby interpretovali termín "hrozba bezpečnosti státu" jako činnost, která uvádí v nebezpečí integritu území státu, celistvost státního území, jeho schopnost obrany, mezin. vztahy státu a státní instituce a státní tajemství.

Konečně vláda uvedla, že Federál. ministerstvo práce a sociálních věcí přistoupilo k zhodnocení aplikace určitých článků Zákoníku práce a že by to mohlo vyústit ve změny při jeho redakci. V tomto případě by byla vzata v úvahu nutnost zajistit těsnou vazbu mezi pracovním zákonodárstvím a úmluvami a doporučeními MOP.

Ve vyjádřeních, které komise zkoumala v r. 1982, Mezinár. konference svobodných odborů připomněla, že stanovisko generální prokuratury republiky z 31.3.1977, podle něhož prohlášení známé pod jménem Charta 77 bylo jako takové schopno uvést do nebezpečí socialistický a státní systém republiky a soudní rozsudky, založené na tomto stanovisku - nebylo změněno. Nadto Nejvyšší soud ve svém zhodnocení soudní praxe při aplikaci zákona č. 20 z roku 1975, které bylo publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí č. 9-10/1978, přijal výklad čl. 46/1 Zákoníku práce, který prakticky neguje význam změn vnesených do Zákoníku v r. 1975. Podle tohoto výkladu může organizace propustit pracovníka, který bez jejího zavinění se nepřizpůsobil požadavkům, jež jsou podstatnými podmínkami pro řádný výkon jeho práce; tyto požadavky nemusí být stanoveny zákonem nebo jiným právním předpisem a mohou se vztahovat k druhu vykonávané práce nebo zastávané funkce, ke skutečnosti jako je občanská angažovanost, morální a politické vlastnosti pracovníka apod. Mezinár. konference svobodných odborů usuzovala, že tato interpretace Nejvyššího soudu potvrzuje, že organizace může kohokoliv propustit z politických důvodů a že podobné rozhodnutí bude schváleno soudy.

Ze své strany komise připomněla, že Úmluva, která chrání pracující proti diskriminaci založené na politických názorech, předpokládá, že tato ochrana je jim přiznána také pokud jde o jejich činnost vyjadřující nebo projevující opozici k oficiálním politickým principům. Navíc komise zdůraznila, že Úmluva neomezila svou ochranu na prosté názorové rozdíly v rámci existujících politických principů a že by na druhé straně byla bezpředmětná ochrana názorů, které by se neprojevovaly a nevyjadřovaly. V důsledku toho tedy - i kdyby cílem autorů Prohlášení Charty 77 byla modifikace existujícího

sociálního řádu - nedávalo by to důvod, aby byli posuzováni, jako by nebyli chráněni Ústavou při neexistenci jakéhokoli důkazu, že usílevali o tento výsledek metodami násilnými a neústavními.

Komise poznamenala, že ve třech případech, ve kterých byl k dispozici text rozsudků, soudy soudily ve světle prohlášení generální prokuratury, podle něhož prohlášení známé pod jménem Charta 77 bylo objektivně schopné uvést v nebezpečí soc. státní systém republiky, že propuštění z práce byla oprávněná. Komise poznamenala, že výklad pojmu "hrozba bezpečnosti státu", který sekce zaměstnavatelů Čs. komory průmyslu a obchodu doporučila svým členům k přijetí při používání ustanovení Zákoníku práce týkajících se propuštění z práce z tohoto důvodu, odpovídá tomu výkladu, který uvedl soud v jednom z rozsudků z r. 1977, jehož text je komisi k dispozici, v němž prostý fakt podpisu Prohlášení Charty 77 byl prohlášen jako opravňující k propuštění.

Na základě těchto informací komise žádala vládu, aby poskytla texty rozsudků, které by mohly prokázat změnu v soudní praxi, pokud jde o interpretaci a aplikaci příslušných ustanovení Zákoníku práce, stejně jako text rozhodnutí Nejvyššího soudu, na něž se odvolává Mezinárodní konference svobodných odborů, týkající se možnosti propouštět pracovníky z politických důvodů na základě čl. 46/1 Zákoníku práce. Když komise zjistila, že kvalifikační kritéria na zastávání míst v určitém počtu podniků (např. Národní muzeum, podnik Pekárny a sodovkárny) obsahovala požadavky politické povahy, žádala zároveň vládu, aby poskytla informace o kriteriích, podle nichž požadavky politické povahy figurují mezi osobní kvalifikací, kterou musí mít ti, kdo zaujímají místa na různých úrovních a v různých typech činnosti.

Komise zaznamenala informace a vysvětlení, které poskytla vláda komisi Konference v roce 1982 a ve své poslední zprávě.

Komise zaznamenala výklad čl. 46/1 Zákoníku práce obsažený ve Sbírce soudních rozhodnutí poskytnuté vládou (č. 9, 10/1978, Nejvyšší soud ČSSR). Zaznamenala stanovisko soudu týkající se důvodů propuštění, podle něhož nesplnění požadavků, které se neprojevuje v neuspokojivých výsledcích práce spadá (?) mezi nesplnění požadavků politických a morálních.

Komise poznamenává zároveň podle Sbírky rozhodnutí, že Krajský soud v Ostravě uvedl, že nejenom profesionální kvalifikace, ale zároveň kvalifikace politické a morální jsou nezbytnými pod-

mínkami pro výkon práce a že se to týká zvláště pracovníků v řídicích funkcích. Nejvyšší soud SSR stanovil, že pracovníci mohou být propuštěni na základě nedostatku požadavků, který se projevuje ve formě neuspokojivých pracovních výsledků, a že se to může týkat podle povahy vykonávané práce nebo zastávané funkce nejenom jejich speciálních odborných znalostí, ale rovněž jejich občanské angažovanosti, jejich kvalit morálních a politických atd. Organizace, která uplatnila tento důvod propuštění, musí dokázat, že se týká požadavků které tvoří podstatnou podmínku pro řádný výkon funkce a že nesplnění těchto požadavků nelze přičítat organizaci. Komise zaznamenává zároveň výklad Nejvyššího soudu, podle něhož nesplnění podstatných podmínek pro řádný výkon funkce se týká většinou požadavků trvale platných: jejich příležitostné neplnění nebude obvykle dosti vážným důvodem k propuštění - vyjma zvláštní případy.

Pokud jde o politické požadavky, které má řídicí personál ve veřejné správě a v hospodářské struktuře, komise se seznámila s pracovními předpisy a mzdovými instrukcemi, které poskytla vláda se svou zprávou. Zaznamenává rovněž podle úvodníku tiskového orgánu KSC - RP ze 7.12.1982, že usnesení předsednictva ÚV KSC z 6.11.70 ke kádrové a personální práci se stále uplatňuje. Podle tohoto usnesení KSC zakládá svou kádrovou práci na třídních politických kritériích a hodnotí zároveň odbornou kvalifikaci, kompetenci a morální kvality lidí. Usnesení nadto uvádí, že kádrový systém ("nomenklatura") je závazný pro vedoucí pracovníky ve všech oblastech společenského života. Tito pracovníci musí upozorňovat příslušný stranický orgán na nastávající změny v "nomenklatuře" a předkládat mu své návrhy na řešení těchto problémů. Nikdo nemůže být převeden na místo zahrnuté do tohoto kádrového systému, ani z něj odvolán bez předběžného souhlasu stranického orgánu.

Z těchto různých údajů vyplývá, že politická kritéria se považují za podstatná z hlediska přístupu k široké škále vedoucích funkcí ve státě i v hospodářství, že přístup k těmto funkcím je kontrolován politickou stranou a že lidé mohou být propuštěni pro nesplnění politických požadavků, i když jejich práce nevykazuje neuspokojivé výsledky.

Komise žádá vládu, aby přijala nezbytná opatření, aby uvedla principy řídicí vnitrostátní praxi v oblasti přístupu k zaměstnání a propuštění do souladu s Úmluvou, která předpokládá vyloučení

jakékoli diskriminace založené na politickém názoru, a aby poskytla informace o přijatých nebo zamýšlených opatřeních.

3. Komise pro aplikaci úmluv a doporučení ve velmi obsáhlé diskusi jednala o zprávě čs. vlády o uplatňování Úmluvy č. 111 v čs. praxi, o stanovisku komise znalců k této věci a o celé problematice uplatňování, resp. - přesněji řečeno - porušování Úmluvy č. 111 z politických důvodů v současné praxi zaměstnavatelských organizací i státních orgánů v Československu, včetně kritiky kádrového systému ("nomenklatury") podle usnesení předsednictva ÚV KSČ z r. 1970, které stále ovládá praxi státních i hospodářských orgánů pokud jde o kádrovou práci, bez ohledu na změny Zákoníku práce z roku 1975.

Čs. zástupci spolu a představiteli dalších zemí sovětského bloku (NDR, NLR, SSSR, BLR a Kuby) a někteří zástupci rozvojových zemí v diskusi odmítali závěry konference znalců a snažili se různou argumentací prokázat, že není důvodů, aby se MOP ještě touto otázkou zabýval, protože čs. vláda poskytla dostatečné vysvětlení a to, že určité nedostatky v této oblasti byly odstraněny a že k diskriminacím v zaměstnání a v povolání z politických důvodů nedochází, že v poslední době neexistují žádné případy propuštění z práce z politických důvodů. Kritizovali stanovisko komise znalců, jemuž vytýkali nedostatek objektivity, tendenci k překračování kontrolní kompetence a k vnějšování se do čs. záležitostí.

Většina účastníků této diskuse v komisi (představitelé států, zaměstnavatelů i pracujících) se plně postavila za stanovisko komise znalců, vysoce oceňovala jeho snahu objektivně posoudit celou problematiku čs. praxe ve vztahu k Úmluvě č. 111 a kriticky se vyslovila o jejím porušování z politických důvodů. Konstatovali, že tu stále trvá diskriminace v zaměstnání a povolání z politických důvodů, která je přímo založena v systému nomenklatury uplatňovaném podle citovaného usnesení ÚV KSČ v kádrové práci ve všech státního i hospodářského života.

V závěru diskuse se konalo hlasování o tom, zda do zprávy komise pro Konferenci zařadit v úvodu této informace citovaný paragraf. Hlasování zdviženou rukou přineslo tento výsledek: návrh byl přijat 255.496 hlasů proti 102.707 při 31.261 absencích. Vládní představitel NDR popíral tento výsledek a žádal, aby se o této otázce hlasovalo podle jmen. Zařazení speciálního paragrafu bylo

tak rozhodnuto 263.656 hlasy proti 95.511 při 26.529 absencích.

Přesahuje možnosti této stručné informace podat přesnější zprávu o této velmi široké kontroverzní diskusi v komisi, i když by byla velmi zajímavá a poučná, protože se v ní prokázala vnitřní logická rozpornost i nepřesvědčivost oficiální čs. argumentace, že v Československu je Úmluva č. 111 uplatňována a že k jejímu porušování nedochází.

V. Moravius

VARIACE NA JEDNO TÉMA

Laikové žijí v přesvědčení, že největší výsadou zpovědníků je pohled do odkrytých lidských duší. Ve skutečnosti není nic smutnějšího a nudnějšího, než zpovídat hříšníky a zkoumat lidské špatnosti. Lidé mají všeobecně ubohou fantazii, zejména však v páchání zla.

Fénelon

9. února 1904 vypukla na Dálném východě rusko-japonská válka. Vypukla z příčin, které není ani zajímavé ani důležité tady rozebírat. Zajímavější je její průběh a některé její epizody. Japonsko začátku století bylo považováno za rozvojovou zemi a jeho "rozhodnutí k válce a obrovskou říší ruskou zdálo se mnohým souvěkovcům takřka sebeyraždou". Nejvíce podceňovala Japonsko ruská vláda a car Mikuláš II. mluvil o nich jako o malých žlutých opičkách. Přesto však během léta a na podzim utrpěla ruská vojska řadu porážek a ruské loďstvo na Dálném východě bylo zčásti potopeno a zčásti obklíčeno ve Vladivostoku a v Port Arturu.

Carská vláda proto rozhodla o rychlém dobudování blatské flotily a jejího vyslání na dálnovýchodní bojiště. Během cesty, dříve než loďstvo dopluje okolo téměř celého světa do Cušinského průlivu, kde bylo pak rychle zničeno v krátké námořní bitvě, udála se tato cha-

rakteristická příhoda, které po nedávném incidentu na Bálném východě zaujme i dnešního čtenáře:

"Loďstvo, v jehož čele stál admirál Rožděstvěnskij, opustilo opravdu 15. října, tedy ve chvíli, kdy právě zuřil nerozhodný boj na řece Šaho, bělaltké přístavy. Úsudky znalců o účelnosti výpravy byly ovšem dost skeptické. Stav lodí i výcvik jejich mužstva a nálada jeho nebyly valné; byly také pochybnosti o tom, jak se podaří zajistit jim ohromné spousty uhlí, nutné pro dalekou plavbu. Načte zavládlo v loďstvu hned po vyplutí trapné vzrušení, vyvolané pověstmi, šířenými hlavně z Kodaně, že prý japonské torpédky, ukryté v britských přístavech, již v evropských vodách na ně čekají. Hned v Baltu pálili proto Rusové na kterousi norskou a pak i na švédskou loď, majíce je za japonské torpédky, a nervozita jejich vyvrcholila, když v noci z 21. na 22. října na tzv. Doggerské mělčině poblíž Hullu se loďstvo octlo uprostřed roje rybářských člunů anglických a za nimi se objevily opravdu jakési válečné lodě. Byly to ovšem ruské lodě "Dmitrij Donskij" a "Aurora"*/ z první skupiny, jež se byla opozdila. Rožděstvěnskij dal do nich páliť, a než se omyl vysvětlil, byly palbou tou zasaženy i sousední rybářské lodě anglické tak, až z toho bylo dvě mrtvých a šest zraněných. Velitelé ruští však, plující dále, neměli za nutno smi věc hlásit přístavnímu úřadu v Doweru.

Veřejné mínění anglické pobouřilo se tím divoce, vláda ohlásila hotovost loďstva a rozčilení stupňoval jen ještě vzkes Rožděstvěnského (kakeš) ze španělského přístavu, že páliť prý opravdu na japonské torpédky, kryté britekými čluny rybářskými. /.../ Mikuláš II. snažil se však sražce s Anglií ujíti rozumnou ústupností, a s pomocí francouzského ministra Delcassého dosáhl toho, že se londýnská vláda, jež původně žádala internování ruského loďstva ve Vigo, spokojila se vyšetřením případu mezinárodní komisí znalců námořních, jež pak opravdu věc smírně urovnala."

Tolik o této epizodě píše přední tehdejší historik Josef Šusta; v kontextu "světové politiky" té doby epstatně tato příhoda nestála za víc než za ty dva odstavce v jeho stejnojmenné knize.

---

*/ Byla to tatáž Aurora, která o třináct let později vypálila slavné výstřely na zimní palác, předtím ovšem po pohromě u Cušimy, se dost neslavně zachránila útekem do Manily, když byla odzbrojena.

Německý spisovatel Frank Thiess, který o donkichotské snabázi ruských lodí napsal pětisetstránkovou knihu (Cušima - český překlad Fr. Borový 1941) uvádí další charakteristické detaily. Přestože kniha je psána z ruského hlediska a strní, když ne ruské politice, tak zcela bezvýhradně "hrdinství ruského lidu - toho šedého mučedníka" a proto i apriori podezírá Japonce, že "v hullské příhodě měli prsty", popisuje celou událost takto:

"Každým dnem se množily pověsti o japonských torpédovkách, které prý byly právě v Anglii dostavěny, o japonských rybářských člunech, na kterých jsou prý namontovány vrhače torped. Tyto pověsti dělaly z každé hodiny strážní služby napínavé utrpení a budily v mužstvu přání: ať se tedy raději objeví již ty japonské torpédovky, abychom se mohli bránit, ale ať neobcházejí v noci jako strašidla, zanechávajíce ve dne jako jedinou skutečnost pouze jednotvárnou poušť tvrdé služby!

Velitel eskadry nařídil, aby na lodi, které poplují kolem a neukáží vlajku, se nesměla všechna děla. Flachetnice, které budou chtít zkřížit kurs eskadry, mají být uvědoměny o tom, že to činí s nebezpečím, že budou ostřelovány. /.../ To, co bylo v postavení ruských námořníků zvláštního a co vzbuzovalo jejich úzkost, byla protismyslná okolnost, že se totiž musili daleko od bojiště považovat za ohrožené a dívat se na všechno cizí jako na něco nepřátelského, co může každým okamžikem se stát hrozným nebezpečím pro lidi i lodí. Dva balony, které přeletěly nad eskadrou, stíny, které v noční temnotě se vynořily na obzoru, opuštěný člun, který vítr zahnal k ledstvu - vše to mohlo být znamením, že již v nejbližší chvíli se jejich klid promění v peklo ohně a krve. Nestalo se nic. Ale právě to, že se nic nestalo, vyzývalo rozčilení na týkavý stupeň, který se při první vážné příležitosti musil vybit jako bouře.

/.../ S příchodem noci byla strážní služba zotřena. Mužstvo rychlopalných děl stále nehnutě za otevřenými závěry. Vítr zesílil, obloha byla napole pokryta mračny. /.../

Krátce před jednou hodinou ranní zpozorevaly hlídky na bitevních lodí první divise vpředu po levém boku zvláštní úkaz: do noci vylétla rakta, rozzářila se zeleným světlem a zhasla. Současně bylo možno rozeznat obrysy a světla několika lodí, které se podobaly rybářským člunům. Admirál dal rozkaz, aby se rozžehly všechny světlo-mety. Světelné kužele prořizly temnotu a přejely po vlnách svým mléčně bílým světlem. Beze vší pochyby - rybářské loďstvo. Houpalo

se na vlnách před eskádrou, poněkud vlevo, a blížilo se k ní pomalu směrem, který se křížoval s kursem eskádry.

Náhle se obraz změnil. Zářivé kužely světlometů z pravého boku zchytily nějaká plavidla, za nimiž se vynořil stínový obrys torpédovky.

Admirál dal vytroubit poplach. Trubky se rozeřvaly na palubách, světlomety prorážely noc. Na pravém boku "Suverova" to zableskle - rána, kotouč dýmů. Několik vteřin potom řvala rychlopalná děla celé divize. Za několik minut byla dvě plavidla rozstřílena a neschopna manévrování. Jedno se hnalo "bezmocně se točíc" a bez posádky jako bludný Holanďan přímo na "Alexandra III", který je chtěl rychle potopit granáty, aby se vyhnul srážce. Loď však proplula těsně za jeho záďí. Za "Alexandrem" plul "Suverov". Božďestvěnskij stál na horní palubě za velitelem rychlopalné baterie 4,7 sm děl na levém boku. Jakmile ten muž uviděl cizí plavidlo, dal rozkaz k palbě. V téže vteřině ho chopil admirál s hněvivým posunkem za rameno a řval na něj: "Co se te opevňuješ! Střílet bez rozkazu! Což nevidíš, že to jsou rybáři? Ihned rozkázal, aby se palby zastavily a aby se jenom pátralo světlomety po torpédovkách.

Hned nato hlásila stožární hlídka na "Suverovu" torpédovku také vpředu na levém boku. Admirál dal rozkaz, aby se nyní střílelo i na této straně po každém podezřelém plavidle. Náhle zaplavily levou stranu eskádry proudy světla z více světlometů, které klouzaly po vlajkové lodi a chmatávaly obrněnce svými strašidelnými bílými prsty. "Odtamtud přichází skutečný útok! Tam střílejte!" křičely hlasy. A čtyři bitevní lodi první divize zahájily nazdařbůh suřivou palbu po pramenech tohoto světla. Blýskalo to a hřmělo po širém moři jako za největší bouřky, až nakonec nad cizími světlomety zazářila světelná zrnění, dávaná takovým způsobem, jakého se používalo jen v ruském námořnictvu.

Lodi, na které první divize střílela, byly obrněný křižník "Dmitrij Donský" a těžký křižník "Avrora"!

"Zastavit palbu! Světlomety vzhůru!" řval admirál. Opět zaječely trubky, světlomety zhasly, jenom přední světlomet namířil svou světelnou fontánu kolmo k nebesům. To bylo zrnění k okamžitému ukončení dělostřelby. Netrvala ani deset minut.

Nastalo metvé ticho. Noc se zdála temnějí než předtím. (...) V 1 hod 45 min telegrafoval křižník "Avrora", že má čtyři rány nad

vodní čarou a prostřílené komíny; loďní pop je zraněn těžce a jeden námořní šikovatel lehce.

Nikdo nešel spát. Mlčky stáli námořníci na svých místech a třeštili oči do uholného pytle šumějící noci. Loďní inženýr eskádry, Jevgenij Sigismundovič Politevskij, se odebral do své koje a psal dopis své ženě. Líčil, co se stalo, a skončil slovy: "Velmi smutná událost! Máme jen jedinou útěchu - že se střílelo dobře."

To byla "hullská příhoda" a nazítří se o ní telegrafovalo po celém světě: "Rusové potopili anglické rybářské loďstvo." Záplava rozhořčení a smíchu se vylila na ruskou eskádru. Vodopád posměchu potupných řečí a nenávisti se řítíl na hlavu ruského admirála. Událost ta se stala předmětem denního rozhovoru ve všech pěti dílech světa. Rusové za hranicemi se styděli a nechtěli ani vyjít z hotelů. Taková neslýchaná blamáž! Podívejte se jen na tuhle "Armádu" - vyplula, aby rozdrtila Toga (vrch. velitel japonského loďstva), a rozstřílela v anglickém průlivu pár ubohých rybářských kocábek...

Anglická středomořská eskádra a domácí loďstvo dostaly rozkaz, aby byly pohotově k vyplutí. (...) Ne dosti na tom. Nová věc se odhalila, která pobouřila veřejné mínění ještě daleko více. Rybáři vypověděli do protokolu, že až do rozbřesku dne zůstala na místě příhody torpédovka, která jejich tonoucím kamarádům neposkytla žádné pomoci. Nepochybně ruská torpédovka, protože vlády dánská a holandská prohlásily ještě téhož dne, že jejich torpédovky nebyly té noci venku na moři. Podle toho se tedy Rusové nejen vrhli na rybáře jako vztekli psi, nýbrž se proti všem mezinárodním obyčejům prokázali barbary, kteří nemají ani tolik citu, aby vylevili své nevinné oběti z vln."

o o o

Stojí za povšimnutí, jak my, děti "vědeckého" století jsme otroky tolikýmýtů. Jedním z nich je i romantický mýtus o mystickém poslání národa a o tajemných silách, které je řídí. Ty tajemné síly pak podle okolností a podle panující módy nazýváme buď prezřetelností, oduchem nebo historickou nutností. Ať se nám to však líbí nebo nelíbí, národy a jejich mýty přežívají a přežívají i způsoby, jak vidí svět a jak si uspořádávají svůj život, což bývá souhrnně (a trochu nepřesně) označováno jako národní mentalita. Rozdíly mezi těmito modely jsou pak ovšem zdrojem neustálého napě-

tí, nových a nových sporů.

Na existenci národní povahy není tedy vůbec nic mystického; stojí na pevných základech obecného genetického vkladu, formulovaného k našemu zármutku tak nelichotivě Darwinem, ve kterém vedle nesnášenlivosti a závisti je nejvíce vyvinutá schopnost nápodoby. Není ani proto nic tajemného na tom, když tvorové žijící po staletí a po generace na jednom místě od sebe navzájem přejímají nejen své dobré a špatné vlastnosti,[†] ale dokonce (jak dobře víme) i zvuky, kterými si to všechno sdělují. Jak vidět, je celá národní svébytnost jen důsledkem větší či menší izolace, kterou je dokonce možné i odstranit, alespoň do té míry, aby přestala být příčinou stále nových katastrof. Jak však také víme, je největší starostí některých vlád omezit cestování a uzavřít tu kterou zemi co nejhermetičtěji, aby bylo možno udržet tento "oddělený vývoj" co nejdéle a toleranci pak stíhat jako židobolševický kosmopolitismus nebo buržoasní revizionismus či ideologickou diverzi.

Každý i sebevětší národ se skládá z jednotlivých lidí a tak i koneckonců "lidský faktor" zůstává vždycky tou poslední a rozhodující veličinou, a co je smutnější, po všech těch zkušenostech s lidským chováním, má i své prostinké lidské, skoro dětské jádro v podobě zděděných návyků, předsudků a naivních přání. Na toto nedůživé tělíčko jsou pak teprve navěšovány všechny ty racionalistické teorie, ideologické konstrukce a ze všeho nejvíce pak záplava frází.

Proto je také možné v krátké době změnit všechno: kostýmy, odznaky, vlajky a ideologie, přestavět celá města, vyvolat a přežít technologickou revoluci či odlétnout na jinou planetu - všechno je možné předělat - kromě lidské povahy, oněch zvyků, o kterých často ani pořádně nevíme, nebo kterým se posmíváme a považujeme je za přežitě. Někdy se domníváme, že to jsou právě obtížné životní podmínky či režimy, nesvobodné a despotické systémy, které deformují lidskou povahu. To je ovšem jen poleviná pravdy i poleviná začarovaného kruhu, který svírá některé národy; protože stejnou měrou, jak formují systémy myšlení lidí, tak i vznik a přežívání systémů je tímto myšlením podmíněno - chorobné myšlení nemůže zpídit nic jiného než chorý systém.

Proto jsou na světě země, kde nedůsledné předsudečné myšlení

[†] svoje předsudky a omyly i mravní ideály a sny,

(nebo nechota vůbec myslet) plodí s železnou pravidelností, pod různými vlajkami a ideologiemi, v rásusu revolucí a v potocích krve jeden despotický systém za druhým, zatímco v jiném koutě světa, kde se přemýšlí realističtěji a hlavně méně radikálně, se přes všechno úsilí občasných domácích despotů a okolních absolutistických států udržuje po staletí relativní svoboda.

Někdy se navenek zdá, že se národy poučily ze svých chyb, že utrpení, které prožily (a které si většinou samy zapříčinily), je změnila. Takové úmysly tu nepochybně jsou po každé válce či revoluci a každá ^{ovč}dobrá ráda věří, že to byla válka poslední. Po nějaké době, když doroste nová generace, se ukáže, jak synové mají obdivuhodnou schopnost opakovat chyby svých otců. Na pohled to působí téměř jako přírodní zákon a lidé se sklonem k mystickému myšlení jsou ochotni v tom vidět jakéhosi národního ducha nebo přímo předurčení. Ve skutečnosti je to jen prostý důsledek zmíněného začarovaného kruhu, působícího přes propasti staletí, kruhu, ze kterého se těžko uniká jako se těžko překračuje vlastní stín: synové totiž nežijí jen ve stejném klimatu, stejné zemi a obklopeni stejnými sousedy jako jejich otcové, ale žijí i v systému, který vybudovali (nebo alespoň dovolili, aby trval) jejich otcové, v atmosféře, kterou vstřebali ve svém dětství a ve které byli vychováni. Nejvíce ze všeho se dědí ty stereotypy a předsudky, které jsou současně pro své nositele nějak příjemné, které lichotí jim a jejich vrstvě či národu, které omlouvají jejich omyly nebo je svalují na někoho jiného.

- Proto mýty o zvláštním poslání národa, o mučednictví lidu, o zlovolnosti sousedů a nespravedlnosti osudu vykazují takovou úžasnou životaschopnost.

- Proto i jinak objektivní lidé jsou ochotni přimhouřit oči, uvěřit jinému mýtu tohoto vědeckého století a nevidět ty davy dobrovolně a nadšeně hajlující na parteitazích (před) a manifestující před mauzole¹ a potom, když to špatně dopadne, uvěřit, že to bylo jen několik zločinců a svědků, kteří to způsobili, zatímco "lid" jen trpěl. Přitom tolik oblíbený mýtus a nevinném a zneužitém lidu nese ve skutečnosti ani trochu kritiky, neboť demyslíme-li (jen trochu) do konce fráze demagogů, pak nám nemůže uniknout, jak bezmezně oním oslavovaným "lidem" opevňují; považují ho za jakési sdružení blbečků, které naletí každému operet-

nismu podvodníkovi a pouťovému lháři. Na příkladu obav před veřejným míněním, které mají politikové v demokratických zemích, vidíme, že to tak nemusí být "vždycky a všude"; že tedy lid není tak úplně bezmocný a tudíž ani tak nevinný.

Sklon k nápodobě je tak silný, že rozumní lidé jsou ochotni dokonce přijmout i zvláštní dialektický skok v myšlení, charakteristický pro všechny polovzdělané primitivy - ti podle jakéhosi dosud nedefinovaného (neformulovaného) parkinsonského zákona pevežují svou zlostalost za zvláštní přednost, svou nezodpovědnost za svobodu ducha a svou duševní pohodlnost za výkaz morálních kvalit. Co horšího, lidé řídicí se tímto pravidlem přímé závislosti mezi zlostalostí a sebejistotou (navrhují pro to pracovní název: albánský syndrom) jsou ochotni pro tuto zvláštní metafyziku vraždit i umírat.

- Proto je naivní se domnívat, že ze veřejších útočníků se přes noc stanou ovečky, že národ, který přivykl představě své výjimečnosti a potřebě spasit svět se stane rázem skromným a nevyužije první příležitosti, aby své nároky uplatnil.

- Proto je také možno mluvit o velkém úspěchu, když se podaří v běhu generací staré zlozvyky alespoň poupravit: když se vnučkové naučí světovládných cílů, kterých jejich dědové nedosáhli vojensky, dosahovat trpělivostí, obchodem nebo dokonce i prací.

- A proto je tak užitečné poznávat dějiny, nejen abychom si nedělali marné iluze, ale i proto abychom byli méně radikální a méně důvěřiví, než byli naši otcové a dědové ve všech těch letech, jejichž letopočet končí osmičkou.

(zkráceno bez vědomí autora)

Hereticus

ÚVARY O SVĚTĚ V ORWELLOVĚ ROCE A NĚKTERÉ PROBLÉMY STRATEGIE

Román 1984 z Orwellova pera jistě patří k nejchmurnějším vidinám. Zatím se tato apokalyptická vize ve skutečnost neproměnila. Dala jí historie jenom odklad? Kam jdou dějiny? Světový vývoj je stále složitější. Jednotlivé faktory, které jej ovlivňují, rychle mění svou důležitost, sílu i směr působení. To má za následek zvýšení mezinárodní nestabilitosti. Z té zase vyplývá narůstající nedůvěra a až chorobná podezřívavost. Od smrti Brežněva a možná už od léta 1982 nejsou horké linky a červené telefony v Kremli a v Bílém domě k ničemu. K této situaci se dospívalo dlouhé roky. Reálná politika supervelmocí šla svou cestou, aniž diplomaté mohli vytáhnout z kufříků alespoň rámcovou možnost kompromisů. Roky se jednalo o odzbrojení, delegace však neměly pravomoc uzavřít dohodu. (Jen jednou dostal jediný diplomat plné moci - Kissinger telegraficky od Nixona a to v okamžiku, kdy už ho smetávala watergatecká vlna; a to šlo jen o dílčí problém zastavení bojů mezi Egyptem a Izraelem.)

Když se pak loni šéfové sovětské a americké delegace v Ženevě vydali na šepáckou procházku (Jurij A. Kvicinskij a Paul H. Nitze) a vrátili se s rámcovou dohodou, v Moskvě a Washingtonu to přijali se zděšením. Měli tedy Nitze s Kvicinským vůbec dosáhnout nějaké dohody? Není jednání jen jakýmsi strategicko-psychologickým přívěškem zcela autonomního vývojového zbrojního trendu a nanejvýš úlitbou veřejnému mínění? Dohodu Nitze-Kvicinskij nejdřív rázně (a rychle) odmítl Kreml a pak, i když váhavě, Bílý dům. V podtónu odmítnutí byla obava: jelikož druhá strana souhlasila, tak jsme asi nalezli. Podezřívavost, živěná léty špatných zkušeností a poctivostí druhé strany, torpédovala naději v zárodku.

Léta, která uběhla od Postupimí, se dají definovat - z hlediska mírových snah - jako úsilí o kontrolovanou mocenskou rovnováhu. Ovšemže upřísněnější byl vždy ten, kdo byl v pozici slabšího, neboli upřísněnější v boji o rovnováhu. Do poloviny sedadesátých let to byl SSSR. Pak se této pozice začaly dostávat Spojené Státy. Mocenská rovnováha nezávisí jen na hospodářské síle, na dynamismu vědy a techniky, vojensko-technické kapacitě a tendencích sociální struktury. Závisí rovněž na ochotě a odhodlání režimu obětovat tučný

díl z náročného produktu. V užším - ale nejdůležitějším - slova smyslu je snaha o kontrolovanou mocenskou rovnováhu reprezentována pokusy o stanovení přibližné parity bojeschopné kapacity potenciálních soupeřů. Dost vytrvale se tomu říká "jednání o odzbrojení", někdy trochu svědomitěji "jednání o kontrole zbrojení". K míru je zapotřebí všech, k rozpoutání války stačí jeden. Analogicky platí, že jediná vteřina s jedinou akcí stačí zmařit roky úsilí o dohodu, na níž by se mohly stavět trvalejší mírové vztahy.

Poválečné roky lze také zkoumat z hlediska zmařených možností. Některé základní body scénářů zklamanych nadějí jsou natolik shodné, že to samo o sobě vylučuje náhodu. Sestřelení korejského civilního dopravního letadla s 269 lidmi na palubě nad Japonským mořem 1. září 1983 přišlo právě včas, aby byla nadobro zmařena možnost rýsuujícího se ženevského kompromisu o raketách středního doletu. A protože každého konfliktu využívají jestřábi k dalšímu posílení svých pozic, posloužila tragédie Boeingu 747 k hysterickému ospravedlňování instalace nukleárních raket na území ČSSR a NDR. Jenom k ospravedlňování, protože realita rozmístění je už stará řadu let.

Vzájemná nevraživost USA - SSSR nyní představuje rekordní úroveň. Patří sestřelení obřího civilního letadla (obľudnost tohoto zločinu se přirovnává k potopení Lusitanie 1915, ale tehdy byl pachatelem válčící stát!) ke strategii torpédování možnosti dohod? Teprve sto dní po tom, co byl sestřelen Boeing, prohlásil sovětský generál Sergej Goluběv, že "pilot musí umět samostatně myslet, nejen znát předpisy". Byla to malá náplast na rány prosovětských organizací na západě, které to mohly vydávat za oslunu či vysvětlení celé tragédie. Základní otázka však zůstává: nesetkali jsme se již několikrát v minulosti s podobnou akcí a to vždy, když vznikala reálnější možnost zastavit spirálu zbrojení?

Po období studené války, které Stalin potřeboval k jasnému ohrazení a vymezení sféry moci a k vybudování mocenské infrastruktury v "lidových demokraciích", se v Kremlu našel politik, mající odvahu hlásat, že je možné jiná éra. Přišla doba mírového soužití a scutěžení, NEP čísla dvě. V postalinském období uchopil moc Nikita Chruščov. Padl v říjnu 1964, smeten skupinou jestřábů, kteří nestrpěli několik jeho smrtelných hříchů. Byli by mu ochotně prominuli ideologické novotářství, revizionismus, subjektivismus stá., kdyby v jádru jeho počínání nespatořovali oslabování mocenských pe-

zie v domácí i zahraniční sféře.

V knize "Stručná světová historie" (vydáno v Moskvě 1966, nakladatelství ÚV KSSS) se přisnává, že sovětská vesnice neměla po smrti Stalina daleko k selskému povstání. Proto se tolerovaly chruščovské ústupky vesnici (snížení povinností vůči státu, lepší zásobování vesnice průmyslovým zbožím, rozpuštění strojně-traktorových stanic a předání strojů kolchozům na splátky, energetické zrovnoprávnění kolchozů s právem připojit se na státní elektrifikační síť a jiné).

I degradace boha - Stalina Chruščovovi prošla. Bez ní nebylo myslitelné vysvětlit příliš mnoho problémů a skutečností. Bez ní se nedaly do strany přilákat i naverbovat tisíce nových členů. Nedaly se rozpustit desítky koncentráků, propustit miliony vězňů, rehabilitovat statisíce. Významná byla i pozemtná rehabilitace, významnější pro stát a stranu, než pro rodinné příslušníky obětí, jelikož stát pak mohl využít mnohé vědecké a teoretické práce, prokleté Stalinem, bez nichž však nebylo možné pokračovat v biologii, genetice, matematice, teoretické fyzice, ve školství, o dalších oblastech kultury a umění ani nemluvě.

Destalinizace však byla ve vyšších sovětských kruzích pojímána především jako zásadní úder v mocenském boji a ohromující triumf, kterým se může obnovit dynamismus společenských sil. Odhalení Stalinových zločinů bylo konečným logické. Obyvatelstvo SSSR se po tolik let dovíдалo o tolika vysokých činitelích, že to jsou zrádci a škůdci, že odhalení Džugašviliho (jak řekl I.G. Erenburg) přišlo jako vyluštění tajenky v historické křížovce. Mnozí ovšem tuto tajenku znřáli, aniž křížovku vůbec museli luštit.

Stalinismus byl svým způsobem pružný systém. Mohl oželeť i samotného Stalina; pokud tím ovšem nenarušil zaběhaný mechanismus diktatury. Chruščov však chtěl změnit i tento mechanismus a přecenil své síly a své kádrové rezervy. Neměl onu vlastnost, kterou psk znamenitě prokázal jeho chráněnce a zrádce Brežněv - schopnost pečovat především o mocenský mechanismus strany a vlády a nikdy nestříhat a nešit z nových ideálů a idejí kabátec, který by škrtil nomenklaturní pracovníky.

Chruščov byl zřejmě poslední, kdo věřil, že deformace minulosti lze překonat a že komunismus je dosažitelný. Jeho program KSSS hýřil čísly a daty, milníky na cestě k blahobytu a předstihu USA. Černěnko ve směrnici o "nové redakci programu strany" varuje před

konkrétními daty a kvantitativními mezníky. Čím "obsažnější zobecnění postupů a náplně světých zítřků", tím méně bude omylů, tím snazší bude práce apologetů v XXI. století. Hlavně nic neabsolutizovat. Engels, vynikající analytik vojenské historie, se dýlal příliš unést vidinou rychlopalných zbraní k závěru, že technologie kulometu vlastně činí válku nemožnou a nemyslitelnou, jelikož by byla příliš krvavá.

Chruščov myslel mírové soužití a soutěžení upřímně, stavěl he nad mocenské ambice SSSR - a to bylo neodpuštělné. Logické kroky, které podnikal, zasahovaly a ohrožovaly samo jádro sovětského vládního systému. Omluvil se Titovi a uznal bývalého "krvavého psa" za marxistu a Jugoslaviu za socialistickou zemi. Tím nejen uznal, že sovětský model není univerzální, nýbrž i to, že jiné socialistické země mohou být na SSSR zcela neodvislé (ideově, hospodářsky, politicky, spojenecky, ba i morálně!).

N.S. Chruščov se tedy vzdal imperiální ideje o vedoucí úloze SSSR a KSSS, což nutně roztočilo světovou centrifugu domácích i vztahových zájmů komunistických zemí a partají. Největší kacířství věřejška bylo náhle legalizováno. (Ironií osudu, které vědycky bude dostatek, to podrázilo svérázným způsobem nohy Mao Ce-tungovi, neboť nelze se snažit o převzetí žezla na světovém ideologickém trůnu, zruší-li se axiom-dogma o jediném centru a přizná-li se každému právo na vlastní mozek.)

Světové komunistické porady, závazné pro všechny, ztratily svou praktickou platnost (teoreticky tato myšlenka pokračuje v umírání už čtvrt století). To vše fenomenálně ovlivňovalo sovětskou strategickou doktrinu, která se z mesiášské dimenze, zahrnující svět sociálně spravedlivý, blahobytný, bez válek, národnostních a rasových problémů, sevrkávala na doktrinu mocenskou. Kromě vyhlášených antagonismů (socialismus kontra kapitalismus) vyvstaly antagonismy uvnitř socialistického světa. Josip Broz Tito Chruščova obejmul, ale nemínil v jeho náručí zůstat. Prorokoval zákonitost odstředivých tendencí, za což se mu dostalo ostrého ujištění, že spíš uvidí vlastní uši, než sovětsko-čínskou roztržku. Zřejmě Tito vlastní uši uviděl.

Roztržka SSSR a ČLR byla nevyhnutelná, protože ani jedna z těchto velmocí nesehla a nemá se akceptovat svou podřízenost (a nedřazenost si nemá vynutit). Chruščov mohl za tuto roztržku stejně málo, jako třeba Lincoln za občanskou válku v USA. Když dozraje

srážka společenských sil, jejichž sféry zájmů se objektivně prolínají, dá se jen ve výjimečných případech odvrátit. Přesto to bylo Chruščovovi připsáno na vrub, když padl. Mao Ce-tung mu vyčítal, že odmítl předat Číně atomové zbraně. Domácí kritici Chruščova mu zase vyčetli, že nedosáhl s Čínou přijatelné dohody, ačkoli nikdo z nich by samozřejmě předání atomových zbraní Pekingmu nebyl ochoten podporovat. (Ironie osudu měla plné ruce práce i v den Chruščovova pádu: Peking oznámil první úspěšnou zkoušku své atomové bomby.) Zajímavá byla okolnost, při níž poprvé přečkla číše trpělivosti partajní opozice vůči Chruščovovi. Při jednom z oficiálních projevů v Kremle (vysílaném televizí) Chruščov veřejně kritizoval čínskou politiku a řekl, že Číňané potřebují rýži, ne válku. Odchýlil se přitom od připraveného projevu a frázovitou myšlenku, že strana je tu od toho, aby se starala o blaho lidu, doprovedil neslychanou poznámkou: "Kdyby nám náš lid vyslovil nedůvěru, nemohli a nesměli bychom vládnout, museli bychom odstoupit!"

Tento výrok byl mocensky sebevražedný. Lze říkat, že lid je zdrojem veškeré moci. Ale nelze ani žertem zpochybňovat důvěru lidu v systém. Tato Chruščovova slova se t/aké nikdy neoběvila v tisku. Kdyby neexistovaly magnetofonové a video záznamy, zdálo by se, že ani nebyla vyřčena. Partajní nomenklatura polyarchie však na to nikdy nezapomněla. Byla to zbraň, významně použitá při účtování za veškerá "nikitinská příkoří". Chruščov rozdělil stranu na průmyslovou a zemědělskou, stejně tak komsomol. Odbyry tomu vzhledem ke své povaze unikly, ale ne zcela. Když Chruščov rozmetl starou strukturu strany, učinil totéž s aparátem vládním. Rozbil ministeriální systém, nahradil ho sovnarchozovským regionálním. Nakonec se tyto dvě velké vlny reorganizací přivalily zase zpět. Vše se víceméně vrátilo do starých kolejí, kromě početných kádrů, "které se neosvědčily". Ale snaha vytrást z kořichu mocenské struktury příliš neúspěšné stalinisty, dogmatiky, zkonstatělé byrokraty i prostě osobně neympatické jedince, mohla mít jen částečný úspěch. Nemohlo se podařit to hlavní - ztvárnit novou poslušnou stranu. Drastické reorganizace nedokázaly přinést ovoce ani ideově, ani systémově, ani národohospodářsky. Potenciální inspirativní momenty v nastalém chaosu zcela zanikly. Kádrově tyto rozsáhlé reorganizace smetly jen pár tisíc funkcionářů. Podstata systému - 30.000 silně privilegovaných členů nomenklaturní polyarchie s třemi

miliony základních kádřů - zůstala neotřesená. Mimochodem: tyto experimenty nezůstaly bez vlivu sni na velkého Mao; když pak naordinoval Číně kulturní revoluci, vymyslel na nomenklaturní byrokracii srovnatelně důmyslnější síť a třepal jí vlastně celých deset let. Možná, že tím dnešní modernější strukturu politické reprezentace (ve srovnání s SSSR) značně usnadnil. Zhruba deset let bojoval Chruščov o moc, a to jak bezprostředně v nejvyšších kruzích (proti Malenkovovi, Kaganovičovi, Molotovovi i proti Žukovovi a dalším), tak v širším měřítku nedomyšlenými restrukturalizačními akcemi. A byl by zřejmě přežil všechny domácí neúspěchy i chyby v zahraniční politice, kdyby dokázal nesantagonizovat střední a vyšší kruhy partajní věrchušky. Po zastřelení Beriji a následném značném oslabení státní bezpečnosti, která za Stalina hrála prvořadou úlohu "v budování socialistické společnosti" (což je vlastně eufemismus pro výstavbu mocenské struktury a pro kontrolu nad ní), měl volnější ruce nejen Chruščov, nýbrž i velmi široké kruhy stranické a státní byrokracie. Náhle nad nimi už nic příznačně hrozivého a nevypočitatelného nestálo. Tato obrovitá sociální síla velmi rychle nabývala autonomie a dovedla se brzy integrovat s bezpečnostními složkami.

Tím, že Chruščov starou mocenskou strukturu (s prioritní úlohou státní bezpečnosti) odmítl převzít, musel podstoupit riziko její přestavby, spočívající v přesunu rozhodování na "demokratičtější prvky". Proto toliké snahy o mezioblastní stranické aktivity, vědecké ideologické konference, důraz na parlamentní výbory, a také posilování úlohy technické inteligence, "která má dovoleno dokonce nevěřit v dialektický materialismus, poslouželi to objevit částici bez masy a elektrického náboje, čili neutrino" (výrok filosofa Keďreva).

Chruščovův sklíčil slávu prvního sputniku (1957), čímž sklíčil také jako ovoce první globální rakety. V té době už přes rok létaly ve stratosférické výšce nad SSSR americké letouny U-2. Eisenhower nabízel Chruščovovi v Ženevě (1955) "otevřené nebe", tj. vzájemnou kontrolu leteckým snímáním, ověřujícím "klidovou situaci ozbrojených sil". Chruščov to odmítl jako nestydatou žádost o legalizaci špionáže, sčkoliv SSSR na tom mohl víc získat než ztratit. A úhelny problém strategických vztahů - důvěra a možnost ověřování plnění vojenských dohod - by vůbec poprvé zakotvil na reálné půdě. Po sovětském odmítnutí začaly USA letecké snímání tajně, lépe řečeno

kradmo, neboť sovětské radary věděly své a Eisenhower věděl, že ví i Chruščov.

Přišel začátek šedesátých let, vzácné období mírových šancí a dobrých vztahů mezi velmocemi. Evropa okřála. Bylo patnáct let po válce. SSSR by plný sebevědomí, uznávaný jako světový faktor první velikosti. Chystal se Gagarinův let, (který docela dobře, nebýt dvou náhodných havárií, mohl přijít už o rok dřív). Proč byly mírové šance 1960 promarněny?

Na polovinu května (1960) byla připravena schůzka Velké čtyřky v Paříži, de Gaulle se chystal hostit Chruščova, Eisenhowera a Macmillana. 1. máje byl nad Uralem setřelen s letadlem U-2 Fowers. Čtyři roky létaly U-2 nad SSSR, ale incident byl načasován přesně. Raketa zničila letadlo dva týdny před summitovou konferencí. Chruščov tím zničil samozřejmě konferenci samu. Chtěl pokořit amerického prezidenta. Pokořil i de Gaulla, neboť ten schůzku organizoval. Jaký to mělo smysl? Pouze ten, že Chruščov se rozhodl jednat z pozice síly, demonstrovat ji a věřit, že tím získá ústupky, i když až za delší dobu. Další jednání s Eisenhowerem odmítl nejméně na 6 - 8 měsíců, což byla delší doba, než byl zbytek Ikeova funkčního období.

Největší nebezpečí pro svět představují omly politiků, kteří přecení svou sílu a podcení sílu a odhodlání protivníka. Kennedy krátce po svém nástupu se spálil o Kubu. SSSR chtěl připravit Spojeným státům ještě jedno kubánské pokoření. Ale U-2 udělaly nad Kubou lepší práci než nad SSSR. Týž Gromyko, který je i dnes ministrem zahraničí, seděl v křesle naproti Kennedymu v Bílém domě na podzim 1962 a bez hnutí brvou popřel, že by SSSR chtěl udělat z Kubu protiamerickou vojenskou základnu. Nevěděl však, že americký prezident má k dispozici snímky raketových základen o překot dokončovaných na Castrově ostrově. Kennedy tuto licoměrnost zveřejnil i s odhodláním zničit tyto základny dřív, než budou schopny operačního použití. Zbývaly jen hodiny - a Chruščov couvl; odvezl z Kubu rakety, o nichž Gromyko prohlášoval, že tam nejsou. Chruščovovi a Kennedymu nebylo dopřáno, aby vzájemný respekt zúročili a rozumně řešené vztahy prosadili v delším významném časovém období.

V létě 1963 byla zrozena Dohoda o zákazu nukleárních zkoušek všude - s výjimkou hluboko pod zemí, aby radioaktivita nemohla uniknout do ovzduší. To bylo poslední větší vítězství rozumu. Za

pár týdnů byl J.F. Kennedy zastřelen, o něco později byl N.S. Chruščov svržen. Jen při setkání Kennedyho a Chruščovem došlo k debatě o strategických doktrínách. To bylo nesmírně významné, neboť právě zde je klíč k eventuelní dohodě o mírovém světě. Od té doby se už takový rozhovor nekonal. Přišla doba dalšího překovávání pluhů na meče.

Prvořadým politickým imperativem velmocí je upevňovat moc. Zejména vojenskou. A stále poměřovat síly s ostatními. Říká se tomu "nezanedbat strategii". Po dvacet století měla strategie dost jednoduchá pravidla a ta se týkala především válečného umění. Nyní vojenská strategie zahrnuje i strategii míru. Jinými slovy, na mísky strategických vah rozděleného světa se v každém okamžiku a neustále, totálně a nekompromisně klade celá kapacita společnosti. Strategie míru a strategie války jsou siamská dvojčata, která porodila doba globálního systému jaderných zbraní. Do této souhrnné strategie patří vše podstatné, co společnost má a může ^{ještě} zmobilizovat - a co má a může zmobilizovat i protivník. U obou se pečlivě zkoumají slabá místa, zejména ve vývojové perspektivě. Nejpodstatnější je vytvořit nepozměr se zásadní nevýhodou pro druhého. Samozřejmě nejde o disperitu jen v jedné oblasti, nýbrž pokud možno o asymetrii v celém obrovském vějíři faktorů a alternativ, přičemž faktory technologické tvoří speciální skupinu. Jen jejich výčet má rozsah malého telefonního seznamu. Patří sem stav jednotlivých zbraní, kombinace součinnosti, automatizace akcí prostřednictvím servo-systémních počítačů; vztahy se spojenci, vztahy protivníka s jeho spojenci, atd - až po automatiku očišťování radioaktivního vzduchu a vody pro ty, kteří globální válku přežijí, kapcity nekontaminovaných skleníků a možnosti syntetické potravy (což není o nic fantastičtější než vize atomových zbraní v třicátých letech), a zásoby zmrazeného spermatu pro další obnovu lidského rodu, zničeného válkou ...

Šachovou partii vyhrává ten, kdo dovede využít podle pravidel třebaž jen tu nejmenší asymetrii v rozhodujících faktorech ve svůj prospěch. Globální strategická partie supervelmocí se však řídí jediným pravidlem - pravidlem převahy. Na každého človíčka této planety už existuje asi 5 tun nukleárního krakratitu, takže nejmodernější zbraňová složka vojenské moci se už dostala do říše absurdity. Ale nejen zbraněmi se dnes pere polarizovaný svět. Jejich důleži-

test je ovšem prvořadá. Za nimi co do významu by měla přijít jednání státníků a diplomatů - a výsledky jejich práce, tedy dohody. Dohody mají stanovit "pravidla hry". Jenže i tato pravidla, jak ukazuje zkušenost, mají mnohé znaky asymetrie, to je nastejně závaznosti. Vláda, kontrolovaná kongresem či parlamentem, může porušovat dohodu mnohem obtížněji než vláda, která odpovídá jen sama sobě. Brežněv mohl před světem vyhlásit stop stav na výstavbu sítě raket, aniž by to dodržel. Necelý rok po prohlášení, že SSSR nemá bakteriologické zbraně, zemřela na Sibiře řada vojáků na antrax (uhlík, slezinou sněť) a to za okolností svědčících, že došlo k průmyslové havárii v podniku na výrobu bakteriologických zbraní. Další příklad: po obrovské kampani proti neutronové zbraní západ v této věci psychologicky (křikmal) selhal. Přitom každá atomová puma je zároveň pumou neutronovou! Brojit jen proti neutronové složce samé znamená protestovat proti omezenému účinku atomové bomby. Málokoho přitom napadne, že by podobný efekt měla třeba výměna děl za samopaly. Kdyby světový arsenál nukleárních zbraní byl nahrazen jen arsenálem neutronových pum, byla by planeta mnohem bezpečnější. Západ se neutronových pum vzdal - a SSSR je nyní sám nerušeně hromadí jako ideální meč pro mnoho možných případů, třeba proti miliardové Číně, na jejíž hranici má 46 divizí; je to i hrozná potenciální zbraň proti afgánským partizánům, dá se v nejhorším zkusit i v Kambodži, v Ogaedenu a velké perspektivy může mít v rukách partizánů proti latinskoamerickým diktátorům. Vzbouří-li se znovu jako před časem posádka sovětské vojenské lodi (jako se to stalo sto kilometrů od estonských břehů), bude zřejmě výhodnější pokárat ji neutronově, než jí hodinu bombardovat nepřesnými leteckými bombami.

Sám hlavní sovětský politruk generál Jepišev se nestačil divit, že propagační kampaně dokázala zabránit výrobě neutronové zbraně na západě. Dovedlo ho to k mínění o strategickém směřování amerických senátorů a k pohrdání jejich myšlenkovou kapacitou. V tom mezi sovětskými strategy jistě není sám.

Když USA vyvinuly tak značný jaderný potenciál (sženal, že další kvantita začala ztrácet smysl, vznikla situace, které sovětské strategy říkávají "zugzwang". Američané doslova počkali, až SSSR dostihne kvantitativně i kvalitativně jejich potenciál. A překvapilo je, že SSSR zbrojí dál, bez ohledu na překročený práh absurdity. Překvapuje je i to, že SSSR za této situace mluví o snaze

USA "porušit rovnováhu".

Jak snadné je se nedohodnout. Nejen proto, že k jednacímu stolu je dál než kdykoli dříve, ale také proto, že stará dobrá asymetrie ve výzbroji typů (teď hlavně u konvenčních zbraní) téměř znemožňuje "srovnání síly".

Někdejší zcela vážně míněný návrh kapitána Kong Lea, (revolucionáře, považujícího Laos i Kambodžu za svou vlast) aby se boj o moc rozhodl válkou na vymezeném území 100 krát 100 kilometrů se stejným počtem vojáků a se stejnou výzbrojí na obou stranách, patří k nesmrtelným žertům vojenské historie. A přece: což takový přístup k problému parity není jediné možný - nemáme-li jednání o odzbrojení sami považovat za žert?

Ale zpět k reálnějším faktům. K nejvlivnějším politickým myslitelům, zkoumajícím problémy současné strategie patří bývalý americký ministr zahraničí Henry A. Kissinger. Většina jeho knih se věnuje otázkám strategie, přičemž se H.K. zásadně odmítá zabývat jen globálními technicko-vojenskými skutečnostmi. Vývoj, k němuž svět dospěl strategií zásadně změnil. Politická a psychologicko-sociální dimenze patří už napořád ke každé nové strategické teorii. Strategie už nikdy neodleví ze svého globálního rozměru a jakékoli dílčí strategie jsou jen jejími odnožemi. Občanské války v Čadu nebo Nicaragui by před padesáti lety zůstaly jako bezvýznamné události na okraji světové historie, dnes však se dotýkají jako zubař nervu globálních souvislostí.

Klást otázku "válka nebo mír" je velmi primitivní, protože to ignoruje ještě jednu, a to velice košatou alternativu. Globální konflikt není pro nikoho žádoucí, zřejmě se nedá vyhrát, i když řada sovětských maršálů a profesionálních stratégů si myslí opak. Stejného názoru je pak i skupina jejich kolegů z jiných zemí, z Číny, USA, z Francie, Německa. (Dva velkohubí členové politbyra z Albánie se k tomu seriózně nedají přičítat.) Faktem ovšem zůstává, že existuje nikoli bezvýznamná skupina teoretiků strategie, která pilně kalkuluje, jak velkou atomovou pohromu si s lidstvo a světové životní prostředí může dovolit a jak vysoký je práh, za nímž už je jenom celková snižilace. V hlavních strategických centrech v SSSR a USA však převažuje, bohuďák, názor o nevítezitelnosti v globální raketové jaderné válce, rozumí se nyní a za nynějšího stavu válečné technologie. To však neznamená, že se nehledá technologie, která by umožňovala kvalitativní změnu v tomto směru. Zůstaneme u

základní rovnice: globální (raketojaderná) válka nedává nikomu šanci na výhru.

A mír? Zklidnění světových vztahů, čili, znormlizování vztahů Východ-Západ by mělo za následek, že by byl odebrán kyalík plamenům 30 až 35 občanských válek na této planetě, došlo by většinou k politickému řešení společenských problémů. Dlouhodobá mírová údobí by byla charakterizována veřejným srovnáním sociálních možností, které by obyvatelstvo mělo na Východě a na Západě. To by dopadlo pro reálný socialismus katastrofálně. Reálný kapitalismus by při svém zahnívání vypadal neporovnatelně lákavěji. Lze tedy vsázet na mír a uklidnění?

Ta třetí košatá alternativa je pro "revolucionáře" nejschůdnější. Je to více méně trvalé napětí, občas s chladivou náplastí détente, občas naopak na samou hranici únosnosti. Zjednodušená terminologie pro širší veřejnost mluvívá o salámové taktice či o teorii domina. Šachová strategie (což je vlastní matka strategie vojenské) učí, že významnějším tahem než rozvoj vlastní síly bývá často oběť, kterou soupeř nečeká, která mu svazuje ruce a odvádí jeho potenciál do slepé uličky či blekuje jeho síly, ochromuje jejich součinnost a nutí ho k velké časové ztrátě, k srhání dobcu a prostředky na nepravém místě. Kam až tato strategie permanentního šachování soupeře může dojít, ukazuje vývoj posledních let; nejlépe to ilustruje gambit Fidela Castra na Grenadě, který ho stál jen pár vojáků (finanční účet obatarel SSSR a částečně také Bulhaři, NDR a ČSSR - poslední dva jmenovaní technicky a spojařsky, jak o tom svědčila výstava ukořistěných zbraní a vybavení v největším hangáru za Washingtonem), zatímco USA poskytly tučné souste kritikům "staronového imperialismu". Vývoj ovšem jenom nesonduje, kde a jak blízko si USA nechají líbit vybudování raketové základny a jiné vojenské strategické body. SSSR už došel ve své agresivitě dál, šel za doktrinu o omezené svrchovanosti, která připravila Dubčekovi takové překvapení v roce 1968. Na vánoce 1979 vtrhla sovětská vojska do zpřáteleného Afganistanu, bajku o pozvání vládou země vylepšila současným zastřelením presidenta Afgánské republiky a strategicky rozmístila "omezený kontingent pozvaných vojsk". Prvně od konce druhé světové války vtrhla velmoc do neutrální a neangažované země. Navíc to bylo pro žalostný motiv změny komunistické garnitury. Tass tentokrát (na rozdíl od roku 1968) už tolik ne-

zdůrazňoval p r e v e n t i v n o s t zásahu.

Svět to však stačilo. SSSR v zájmu zachování míru bude či už je schopen p r e v e n t i v n ě rozpoutat válku. Dosud jen s omezenými kontingenty. SSSR však už nemá zábrany vyslat svá vojska kamkoliv. Afgánský kontingent Leonida Brežněva čítal 80 až 110 tisíc vojáků. Černěnko, považovaný za Karmalova osobního přítele, tuto koloniální armádu zvýšil o 50% a schválil velmi brzy po svém nástupu na trůn bombardovací akce vedené proti partyzánům letadly dálkového doletu, startujícími ze sovětských (odf.) území. Válka proti afgánskému lidu trvá Moskvě už déle, než válka proti Hitlerovi. Chruščov dokázal uznat svůj strategický omyl a stáhnout své rakety z Kuby. Dokázal dokonce i stáhnout sovětská vojska z Rumunska (moskevští maršálové dodnes skřípají zuby, když si na to vzpomenu). Asi tři milióny Afgánců už ze své země utekly. Milión byl povražděn jako "bandité a kontrarevolucionáři". Svět nezapomene na My-Lai, vietnamské Lidice, ale takhle surové války USA nebyly schopny (ostatně od roku 1973, kdy ve Vietnamu zavládl mír, uteklo do ciziny dvakrát tolik lidí, než kolik jich uprchlo za celou dobu války). Afganistan a jeho osud má pro svět zásadní význam: je to nenaskevteitelné svědectví o sovětské politicko-strategické doktríně, marxismus-leninismus v podobě genocidního křížáckého tažení. Zdá se, že při přeměně původních ideálů v opak má dvojice Černěnko-Karmal naději na zlatou medaili.

Strategická doktrína Kremlu se jasně projevila i v jiných významných momentech posledního vývoje. Při válce o Falkandy - Malviny stál SSSR (stál) nepokrytě na straně fašistického argentinského režimu a bez nejmenších ideových rozpaků mu poskytoval družicové údaje o pozici britské flotily. (Ani komunista Castro, který dnes kritizuje už nevojenskou buržoasní vládu Argentiny, nešetřil projevy sympatií k tehdejším argentinským fašistickým generálům).

Když došlo k zajetí amerických diplomatů v Teheránu, sovětské vysílání v perštíně a v urdú schvalovalo "tento revoluční čin". Do globální strategické doktríny se tak už věšla i přímá podpora mezinárodního terorismu nejhrubšího zrna. Diplomati je zprostředkovatel jednání vlád. Je-li schvalováno jeho terorizování, znamená to, že jednání jako prostředek regulace mezinárodních vztahů je považováno za cosi téměř bezcenného. Jakou hodnotu pak mohou mít Helsinky, Madrid, Ženeva?

Přes jordánský přístav Akaba (viz dokumentační snímky únorového čísla National Geographic 1984, str. 240) proudí do Iráku do-
dávky sovětských zbraní, včetně chemických. Co je iránsko-irácká
válka? Ideově je to spor vyhoceného středověkého šiismu ajatolá-
ha Chomejního, s nímž zdaleka ne všichni šiitští muslimové souhla-
sí, proti sunismu a všem dalším odvětvím Mohamedova učení. Moskva
automaticky tvrdí, že tato válka nahrává západu, který však sotva
rád vidí požár v ropné oblasti, jejíž produkci hodně potřebuje.
Navíc je západ bezradný zvláště nad sociálním hlavolemem vývoje na
Středním východě. Velkou slabinou západních strategických doktrin
je princip samovolného vývoje sociální struktury společnosti (proti
níž leninismus staví nekompromisně řízené přeměny sociální struk-
tury). Sociální strukturu Iránu čeká katastrofální zhroucení. A za
severní hranicí jsou revoluční kádry (především Kurdů, Azerbajdžán-
ců) na svou příležitost mnohem lépe připraveny, než během svého praž-
ského pobytu před r. 1979 Babrak Karmal. Konflikt u břehů Tigridu
sovětským zájům ani v nejmenším neškodí, ba naopak v mnohém pomáhá.
Chomejního apel pro sovětské muslimy ztratil z 90% na ceně. A válka
v Afghanistanu nevypadá v ostatním muslimském světě tak zle, když
se už tři roky zraňují Irák s Iránem. Neexistují-li nyní brzké vy-
hlídky na socialistický Irán, ať válka u Perského zálivu ještě dlou-
ho vydrží. Jinak by zahraniční války vedly ve světě jen socialistic-
ké země: SSSR v Afghanistanu a Vietnam v Kambodži (s občasnými vý-
pady do Číny a do Thajska). Nové sovětské rakety v Sýrii s škapaci-
tou zásahu všech důležitých izraelských center a s několikatisíco-
vou obslohou "poradců" představují jiný důležitý článek sovětské
vojenské doktriny: neváhat s možností jež se nabízí a vyzkoušet
nejmodernější technologie v bojových podmínkách. Což válka o Falk-
landy silně nepoučila svět (a hlavně strategy) o nutnosti zásadních
změn při vedení námořního boje? I v nepříteli zkušených argentin-
ských rukách předložily francouzské rakety vzduch-moře vizítka dě-
sivé zkázy anglickému loďstvu. Jak nevzpomenout na Parkinsonův zá-
kon, že každá válka má silnou tendenci se dobře připravit - techno-
logicky - na válku, která už byla, a ne na válku, která teprve bude.

Jedním z nejučinnějších bodů sovětské strategické doktriny jsou
"proxy-wars" (Kissingerův oblíbený termín pro války, které vedou
některé mocnosti cizíma rukama). Dotace několika milionů dolarů den-
ně kubánskému hospodářství splácí Fidel Castro Sovětskému svazu vy-
síláním kubánských jednotek a poradců na vojenské akce v deseti či

Jedenácti zemí Latinské Ameriky, dále do deseti zemí Afriky a do osmi států Asie a Tichomoří. Faktor rasy, jazyku, snadné postradatelnosti, malé náročnosti a relativně významné účinnosti dělá z Kubánců dobré pěšce na globální šachovnici. A sama sovětská ruka, i když jasně viditelná, přitom nekrvácí. Ročně několik mrtvých sovětských důstojníků nebo i generálů v Africe a Asii - to zas není tak nepřijatelná cena. Vietnamci, dominující v Laosu a vedoucí vyhlazovací válku proti čtyřem národnostním skupinám Kambodžanů, slouží nejen svým vlastním cílům (což je vyaněná Unie Indočíny s uštípnutím východní Barmy a jižního Thajska). SSSR za velkorysé dodávky zbraní pro válku v Indočíně dostal možnost si přestávět jižní přístavy v této oblasti ve významné námořní základny pro ponorky i povrchová plavidla. Už pět let se bývalému přístavu Sihanuka říká "Teplýj Murmansk".

Sovětská strategická doktrína je zásadně vojensko-politická. Je dynamická a racionální. Nejde jí o světovou válku. Jde jí o rozhodující pozici SSSR ve světě. Nebo aspoň aby USA a další potenciální soupeři rozhodující pozice ztratili. Není to tož, ale je to skoro totéž. Čas nerozhoduje při uplatňování této strategie (pokud ovšem, ejhle zrádná dialektika, technologie a její převratné novinky neučiní z časového náskoku rozvoje techniky určující faktor mocenského soutěžení).

Proč se Česud nikdo při jednání se SSSR nezeptal, zda dosud platí Leninova slova, že je třeba odzbrojit buržoasii, ale proletariát že zbraně složit nesmí? Nevedlo by to konečně k závěru, že vyjednávat se musí - je-li skutečně dosažení míru cílem jednání - od podlahy, čili projednáním strategických doktrín?

Stále bude platit, že činy prozrazují úmysly. Praktická politika je projevem strategie. Ze sovětské strany existuje trvalý tlak proti západu a to ve všech směrech a oblastech, bez ohledu na domácí hospodářské oběti. Ostatně trvalé napětí, které tento postup vyvolává, samo poskytuje argument, že "mír bez obětí není myslitelný".

Vývoj západního strategického myšlení byl jen velmi pozvolný. Bylo třeba celé řady šoků, než se z roviny technologické strategie přiblížilo ke strategii vojensko-politické. Ani Československo se srpnem 1968 nestačilo. Celý rok 1969 byl ve znamení, že "teď SSSR své odzbrojovací návrhy míní vážně". Až po vpádu do Afghanistánu se ujal názor, že SSSR přichází s mírovými návrhy skoro tak rychle, ja-

ko rozmísťuje své nové raketové základny.

Hluvíme-li o rozděleném světě, míní se tím zhruba stav, kde SSSR a jím ovládané země jsou na jedné straně, a USA s Kanadou a většinou západních zemí Evropy na straně druhé.

V napětí posledních dvou let dominuje otázka raket středního doletu v Evropě. Je to především otázka politická. Kdyby se na kterékoli straně tyto rakety odstranily, vojenská parita (či disparita) by se příliš nezměnila. Proč tedy tolik nesmiřitelnosti? Jde o základní pravidla strategické hry: uděláš-li něčco Ty, já to udělám taky; uděláš-li co já nechci, udělám já co ty nechceš... atd.

Lenin hlásal, že politika je koncentrovaná ekonomika. Jako v každém pregnantním hesle je i v tomto jen část pravdy, i když důležitá část. Analogicky je možno říci, že velmocenská politika je koncentrovaná moderní strategie. Henry Kissinger letos navrhl, aby se velitelem Atlantického paktu stal Evropan. Chce tím dost významným způsobem vyvážit vnitřní vztahy západní aliance. Pentagon, který nemá Kissingera příliš v lásce, v tom spatřuje spíše oslabení NATO, než vyvážení vnitřních vztahů. Západní Evropa to přijímá s rozpaky, neboť není americký velitel přijatelnější než třeba holandský, nejděbůh německý, nebo i anglický? A což by to mohl být Francouz, když Francie není členem vojenské složky tohoto paktu?

Tlak SSSR na západní Evropu se stupňuje a míří do každé štěrbině atlantické aliance, a přitom Východní Evropa dál "hlasuje nohama". Jen z NDR s oficiálním povolením uteklo od začátku Orwellova roku 20.000 obyvatel (leden-květen 1984). Nestabilní Polsko nadále nadále předstává Jaruzelsko-Papinův hrnec, který by bez ruského vnějšího pretitlaku už dávno explodoval. I Bulharsko uhnulo z ruského jaderného chomoutu a deklaruje spolu s Něckem ideál nejaderného Balkánu. Čaušesku (pardon - Ceausescu) si vybral návštěvu v Pákistánu, aby žádal stažení "všech raket z Evropy". Díky za takový hlas, i když primární význam ^{u prvních} tohoto činu spočívá ve snaze získat pro Rumunsko speciální statut pokoutní neutrality. Naproti tomu pozdní deklarování existence sovětských raket v ČSSR a NDR má primární význam v tom, že se sovětské sevěření těchto dvou zemí (a to v době příliš mnoha odstředivých tendencí uvnitř socialistického tábora).

Orwellův rok přináší i nenapravitelným optimistům málo dobré naděje. Naštěstí ani pesimistům zřejmě nepotvrdí příliš chmurné

obavy. Je to a bude to rok čekání. Vývoj vztahů mezi hlavními protagonisty světa se v podstatě odkládá na konec roku. Nejde jen o výsledky amerických prezidentských voleb. I nové mocenské uskupení v Kremlu potřebuje čas, aby si vyjasnilo priority v celé hierarchii problémů.

Zřejmě ještě letos se vytvoří jednací platformy (Ženeva, Stockholm, Vídeň), ale jednací stůl v nejbližším půl roce čeká asi jen na diplomaty II. kategorie a jalovými procedurálními otázkami. K obnovení d'étentu povede dlouhá cesta, podaří-li se však k němu dojít, bude při jednání typu "super Jalty" na stole už mnohem méně iluzí. Naděje skutečně umírá poslední. Ale jako první bývá resuscitována.

TOJ MŮŽE BÝT JEN BLBEC

(Výtah z dopisu Michnika ministru vnitra generálovi Kiszczakovi.)

Pane generále, učinil jste mi zvláštní nabídku: Buď strávím vánoce na Riviéře, nebo se musím připravit na proces a dlouholetý trest vězení. Varoval jste mne, že po procesu, až vedení státu "tuto ropuchu spolkně", nebude již o nějaké možnosti vycestování řeč. Došel jsem k závěru, pane generále, že touto nabídkou přiznáváte, že jsem neučinil nic, čeho by mohl použít prokurátor, jen trochu dbalý zákonů, aby mne obžaloval z přípravy násilného převratu systému nebo z oslabení obranyschopnosti a co by mohlo pohnout zákonný soud, aby mě odsoudil.

Vidím věc následovně:

Svým návrhem přiznáváte, že rozsudek byl již stanoven dávno před začátkem procesu.

Dopínáte - a v tom jsem s Vámi za jedno, že by obžalovací spis sestavený povoláním prokurátorem a rozsudek vyslovený povolenými soudci musel být do takové míry nesmyslný, že by nemohl nikoho přesvěd-

šit, ale mohl by přinést odsouzenému čest, soudcům a jejich nadřazeným však jen hanbu.

Zde je ale shoda našich mínění u konce. Neboť jsem toho názoru:

1) Když někdo tak nepokrytě přiznává pošlapání práva, tak to může být jen blbec.

2) Když někdo, co by dohlížitel nad věznicemi, jednomu již dva roky ve vyšetřovací vazbě drženému člověku nabízí Riviéru jako protikšeft za jeho morální sebevraždu, potom to už musí být prasce.

3) Když někdo věří, že byché mohl takovou nabídku přijmout, potom takovýto člověk musí v každém vidět fízla.

Pane generále, vím, přesně proč potřebujete naši emigraci. Vy ji potřebujete, abyste nás potom mohl ještě hlasitěji pomlouvát jako lidi, kteří dříve plnili zahraniční příkazy a teď jsme se rozhodli pro kapitalistický luxus.

Vy potřebujete naše vycestování, abyste mohl ukázat světu, že jste ušlechtilý liberál, a my bezcharakterní hadry na mytí. Abyste mohl říci Polákům: "Podívejte se, dokonce i tito kapitulovali a ztratili víru v demokratické a svobodné Polsko."

Především potřebujete naše vystěhování, abyste si mohl vylepšit svůj vlastní obraz ve svých očích. Abyste mohl s ulehčením říci: "Oni také nejsou lepší než já."

Der Spiegel ze 16. ledna 1984

Jiří S t r e j e

VÝCHOVA KE SVOBODĚ VE ŠKOLE A V RODINĚ

Úvodem

Chtěl psát rady pro rodiče, jak v současných poměrech v Československu let osmdesátých, vychovávat své děti, které chodí do školy. Jak to dělat, aby přes tu mizérii, ve které naše školství je, z nich rostli lidé vzdělaní, čestní, samostatně myslící a zdraví na duchu i na těle.

Slyším námitku: Budeš lidem radit, jak se přizpůsobit daným poměrům, zatímco je třeba burcovat, aby proti daným poměrům bojovali. Lidem je třeba ukazovat ten stále hlubší úpadek našich škol, který je součástí úpadku celé společnosti. Je třeba, aby se děsili toho, co je děsivého, aby pohnuli tím, co je nízké, aby nenáviděli, co zaslouží nenávisť, a aby proti tomu bojovali. Aby bojovali za lidská práva, za obnovu demokracie, za svobodu společnosti.

Odpovídám: Lidé v daných poměrech musí žít, z měsíce na měsíc, z roku na rok. Zkoušel jsem burcovat, ale oni moc nechtějí. Nechtějí poslouchat nové a nové poplašné zprávy, ostatně jich slyší dost po hospodách. Když někomu povídám, kolik tun jedu mu ročně padá na hlavu a on proti tomu nemůže nic dělat, tak ho to nevyburcuje, ale bude ho to sklíčovat, bude soufalý a nakonec nejspíš apatický. Bude si říkat, že všechno je marné, i ta občanská statečnost a snad i obyčejná lidská slušnost. Nebude žít možná už ani z měsíce na měsíc, ale ze dne na den, a stane se - protože "stejně se nedá nic dělat" - poddajným nástrojem těch, kteří mají moc.

Rozumějte, prosím. Neříkám: Zatajujte lidem, kolik jedů jim padá na hlavu. Říkám: Dejte lidem program Každodenních drobných činů, které pomohou alespoň zmírnit následky toho, že jim jedy padají na hlavu (že mají nespravedlivé soudce, prodejně politiky, úplatné policisty, nevzdělané učitele...), Dejte jim program, který bude spojevat - jakkoli v malém - úzké osobní a rodinné zájmy se zájmy celé společnosti. Jsem přesvědčen: Lidé, kteří budou konat každodenní drobné činy přispívají k tomu, aby se žilo spravedlivěji, důstojněji, pravdivěji a méně krutě, méně zbaběle, méně blbě, budou dostávat ten správný strach, správný vztek a správnou odvahu (a také zkušenost a inteligenci) k činům větším a statečnějším.

1. Kde nestačí škola, musí se starat rodiče.

Musíme brát na vědomí, že škola neplní své povinnosti k našim dětem. Příčin je mnoho: Učitelé jsou špatně připraveni a nemají autoritu, musí skrývat své přesvědčení (pokud nějaké mají), učební osnovy jsou nepromyšlené a pořád se mění, učebnice jsou slabé, z úsporných důvodů je ve třídě mnoho dětí a někde se učí i na směny, na učení není klid pro různé oslavy, zbytečné akce, brigády. Atd., atd. - Není tedy možné spolehnout se na školu, že děti naučí, co mají znát, a že je povede k pracovitosti, slušnosti; poctivosti, obětavosti, lásce ke vzdělání, k zájmu o veřejné blaho - prostě ke všem těm starým známým ctnostem, z nichž se skládá charakter.

Toto všechno ví spousta lidí, ale nedělají nic víc, než že na to nadávají a naříkají. I toto nadávání a naříkání po hospodách a ve frontách je k něčemu dobré. Buďte hůř, až ztichne. Ale je to málo. Je třeba něco dělat.

Je třeba učit se s dětmi. Zkoušet je z toho, co mají umět, vysvětlovat, opakovat. Učitelé jsou hodnoceni podle známek, které dětem dávají, méně už podle toho, co je skutečně naučí. Často učitelé vynechávají látku, která je obtížnější nebo kterou nedovedou dobře učit. Nebo ji povrchně odbývají.

Tady nás čeká - nemá-li naše dítě mimořádné štěstí na učitele - dost práce a přemýšlení. Je třeba otevřít učebnice, z nichž se děti učí, a seznámit se s nimi. Vysvětlovat, zkoušet, opakovat. A podle potřeby doplňovat a opravovat, kde se děti učí nepravdy, třeba v dějepise, vlastivědě, občanské nauce. Na základě vlastní životní zkušenosti, vlastní čtení.

Je např. velká chyba, že se děti neučí základní zásady práva a soudnictví: že dokud nebyl člověk odsouzen, pokládá se za nevinného. Že žalobce musí dokazovat vinu, ne obhájce nevinu, že obviněný smí zapírat a lhát, kdežto svědek nikoli, že zákon nelze vztáhnout na činy spáchané před jeho vyhlášením; kdy a jak se může zaměstnanec soudit se zaměstnavatelem, občan s úředem.

Učit se s dětmi, ano. Ale mnozí učitelé čekají, že rodiče budou dětem pomáhat s výkresey, s ručními pracemi, se slohem. Neřeknou to rovnou, ale je to tak jasné. A děti to po nás vyžadují. Snad si můžeme dovolit na tohle se vykašlat, a rovnou říct dětem, proč. Drobné zklamání, které jim ^{ti} způsobíme, musí vydržet.

Když to vašemu dítěti ve škole nejde, hledejte soukromého uči-

tele, aby doučoval. Nestyďte se za to! Úroveň výuky je často opravdu slabá a stačí třeba kratší onemocnění nebo nějaké problémy, nešikovný učitel, který dítěti předmět zprotiví - a jsou těžkosti. Neobviňujte dítě, a nečekejte, že škola pomůže. Lamentovat nemá smysl, jednejte smí. (Často je lepší najmout učitele než doučovat smí, i když látku rozumíme: jednak učitelství "chce své", jednak kumulace funkcí rodiče a učitele nedělává dobrotu.)

Dobry prospěch (tj. takový prospěch, který dítěti umožní zdravé sebevědomí) je důležitý pro vývoj charakteru. Dítě, které neumí, si nevykává život ve strachu z autority a z její milosti. To je špatná příprava pro zodpovědné, statečné občanství.

Je třeba kupovat učebnice. Děti dostanou učebnice ve škole. Zadarmo - ale jen půjčit! A přitom učebnice, ze kterých se dítě učilo, jsou nejlepším základem jeho vzdělávací knihovničky. Kupte mu je, v nejhorším případě tu nejdůležitější "ztraťte" a zaplaťte. Někdy učebnice z minulého roku dítěti přímo chybí, když opakuje starou látku, - Kupte zeměpisný atlas, co *H* nejdůkladnější. Kupte Pravidla českého pravopisu. Kupte slovník (i ruský).

Pořád je to tak, že dobré všestranné vzdělání je základem svobody, kterou člověk skutečně má. Jinak svoboda zůstává jen na papíře, ať zákony platí, nebo neplatí.

2. Důležitější je rozumět než pamatovat.

Stará známá pravda, která by ve škole^{V zemi} Komenského měla být samozřejmá. Není. Někdy jsou učebnice pro většinu žáků tak těžké, že učitelům nezbyvá nic jiného než tohle: probrat látku tak, aby si děti alespoň něco zapamatovaly, když už nemohou látku pochopit. Ke stejnému výsledku vede jindy neschopnost a lenost učitelů.

Většina dětí na tento styl ráda přistoupí. Když se učí na zítřek, pak je pro ně (zvláště ty průměrné a slabší) mnohem jednodušší šprtat nazpaměť než snažit se porozumět. Že se mechanicky naučené rychle zapomenou, to jim nevadí - a učitelům kupodivu také ne.

Některá látka se vlastně dá naučit jen mechanicky. To jsou žvásty z občanské nauky a z jiných předmětů. Těmto žvástům rozumět a přitom je při zkoušení "správně" reprodukovat - to vyžaduje složité kritické myšlení, jakousi dvojitou hru. Takového myšlení jsou schopni bystří středoškoláci a vysokoškoláci. Ostatní se to učí víceméně nazpaměť a dávají si ty žvásty "do závorky" jako celek. Nic-

méně tento způsob špětání kazí myšlení dítěte: rozšiřuje se i na látku, které se rozumět dá.

Co tedy náš statečný rodič? Nezbyvá než znovu a znovu, trpělivě a vytrvale, učit své děti kriticky uvažovat. Při každé příležitosti, ať jde o biologii nebo o dějepis, o češtinu nebo o matematiku, o televizní program nebo o vlastní rodinné vztahy. (To je zdanlivá odbočka: Stojíme o to, aby se naše děti učily kriticky uvažovat o svých nejbližších, o vztazích v rodině, ve které žijí?)

Tady by mělo být jasno: Kritické myšlení je základem svobody a demokracie (která se kritikou dobývá a stále se musí kritikou obnovovat) - memorování je základem poslušnosti vůči autoritám. Nekritický člověk bude vždy něčemu otročit, kritický člověk se vždy bude prodírat ke svobodě.

3. Zájem důležitější než prospěch

Prvním úkolem učitele je zaujmout děti, povzbuzovat a zušlechťovat jejich zájem o přírodu, hudbu, literaturu, historii atd. Zájem dětí je nejlepší zárukou jejich kázně, zapamatování i smysluplného myšlení v daném oboru. Jenže většina učitelů nedovede vzbudit zájem. Místo toho mají notes a známkují. Známkování je asi nutné (i když velcí pedagogové vždycky snili o zrušení školní klasifikace). Jenže je toho známkování a řečí o známkách příliš mnoho. Málem jedinou hnací silou se stává jednak ctižádost, jednak strach ze zahanbení. A případně strach z následků špatné známky.

Učení na základě zájmu je základem, základním principem svobody ve škole: svobodného postoje k práci, svobodného rozvoje osobnosti. Je to žitá svoboda. Učení ze ctižádosti a učení ze strachu je nesvobodné a dále znesvobodňuje: Dítě nejen že nemá tu pravou radost z objevování nových obzorů a z nově dobývaných možností, jak ovládat věci kolem sebe; navíc myslí i na to, jak odpoví učiteli při zkoušení, tj. jakou odpověď asi učitel bude chtít slyšet...

Co dělat? Učit dítě radosti z poznání, pokud ji sami cítíme. (Někdy ji sami v sobě musíme znovu objevovat pod nánosem - čeho všeho vlastně?!). Dávat najevo větší radost z toho, že dítě učení těší, a radost z jeho pokroků, než ze známky, kterou přinese.

K tomu je třeba brzdit vlastní ctižádost: tu ctižádost, kterou má dítě - podle našich představ (nepřiznaných) - uspokojit. Naše dítě nenusí jít na střední školu, tím méně na vysokou. To je nesmírně

důležitá součást jeho svobody. Poskytneme mu ji - nebo mu vštípíme představu, že "obyčejné" zaměstnání je pod jeho úroveň, že je něčím neúctojným? (Myslím, že dlouhodobě radost z učení je nejlepším základem velkých úspěchů; ovšem jsou také děti, které se rodičům podaří trvalým nátlakem od první třídy "dokopat" až na vysokou a které by - ponechány svému hlubšímu směřování - skončily jako spokojené a úspěšné švadleny nebo truhláři.)

4. Praktická výchova!

Naše škola - přes všechny řeči o polytechničnosti - je příliš teoretická. Dítě mnoho slyší o věcech, dost toho vidí (při nejhorším alespoň v televizi), ale má málo možností dělat něco praktického.

Je třeba využít každé příležitosti nechat děti něco dělat, společně s námi nebo samotné. Vařit, uklízet, opravovat. Řezat nebo mlít maso. Dávat psovi žrádlo. Přebalit sourozence. Nakupovat, obstarávat. Uvařit si heřmánek, vyčistit a zalepit oděrku sobě nebo rodičům, přiložit obklad, později mít na starosti domácí lékárničku. Kurs první pomoci.

Oceňovat každou maličkost, kterou se dítě naučilo samo dělat, každý pokrok v samostatnosti, v péči o sebe. Vytvářet k tomu příležitosti. Přestože to stojí čas, přemýšlení, někdy peníze a mrzutosti: dítě leccos rozbije, rozsype, naviní nebo udělá ostudu.

(Spousta rodičů dělá v malém to, co režim ve velkém: povinné pojištění, povinnost pracovního poměru, povinnost očkování, skoro všechny léky na předpis, žádný prostor pro svobodné podnikání, cenzura mravnostní i politická, tolerance pouze té iniciativy, která byla nařízena - že by vám to nepřipomínalo nic z vaší výchovy?)

Mimořádně důležitá praktická činnost je fotografování. Je třeba naučit dítě nejen mačkat spoušť, ale i vyvolávat film. V tom je velký kus svobody: nemusím jen koukat na obrázky v novinách, sám můžu dokumentovat skutečnost kolem sebe. Vidět cosi po svém a ukazovat druhým, jak je vidím.

Také hry mají být praktické. Dávejte dětem hračky, se kterými se dá něco dělat. Trhat, stříhat, stavět, modelovat, konstruovat, demontovat, vyřezávat... To je totiž zase žitá svoboda. Nesvobodná je hra s hračkou, kterou dítě jen obaluhuje (i když zpočátku nadšeně), nebo na kterou se dokonce může jen dívat.

5. Kultura a tradice.

Naši školu ovládá víra v přírodní vědy a v techniku, která je na přírodních vědách založena. Šídí se mateřský jazyk, dějepis, seznámení s kulturou vlastního národa a jiných národů, literatura, umělecká výchova. Za ideální "výrobek" školy se považuje mladý člověk, který bude zručně spravovat auto, obaluhovat složité stroje, případně je konstruovat, sekretářka, která bude přesně vyřizovat korespondenci, matematik, který si bude hledět svého počítače, a voják, který při instruktáži o ničení živé síly nepřítelů nezavrtí hlavou. Co je starší než 50 let, má považovat za zastaralé, ledaže by to burcovalo k třídní nenávisti a vnučko víru v socialismus.

Tenhle program samozřejmě nikde nikde nevyhlásil, ale cítíte ho z osnov, z učebnic, z celé školské politiky.

Co dělat? Vyvažovat. Přemýšlet při nákupu dětských knížek a gramofonových desek. Podnikat výleta na hradů a zámky a vědět předem, co tam dětem ukážeme, co jim k tomu řekneme. Samozřejmě si při tom musíme ujasňovat, co vlastně znamená literatura, co znamenají dějiny a umění a celá vzdělanost pro nás.

Dá se vybrat! Vychází spousta dobrých knih (i když ty nejlepší se někdy seženou jen ve strojopise), běží i dobré filmy, dobrá divadelní představení, dokonce ani v televizi není všechno šračka. Výstavy, koncerty, muzea a (proč ne?) třeba i kostely.

Seznamujte děti s rodinnou historií. Čím byli a jak žili prabáby a pradědkové, jak procházeli válkami a jinými událostmi, o čem jim v životě běželo, co po sobě zanechali: staré věci, zvláště co sami vyrobili, postavili, vypěstovali. Staré knihy, dopisy, dokumenty. Kde se narodili, kde bydleli, kde mají hrob. - Vzpomínejte: Které knihy pro vás nejvíc znamenaly, kteří lidé na vás nejvíce zapůsobili, na kterých místech máte své kořeny? A vypravujte, vedte, seznamujte. Pamatujte: čím více své dítě zakotvíte v rodinné tradici, tím lepší jsou vaše šance, že vám bude rozumět, až vyroste - i že vás bude respektovat a bude k vám mít dobrý vztah, že vás nepustí. Kdo nezapustí kořeny, bude opouštět a zůstane opuštěn.

Umělecká výchova. Nešetřit na barvách a na hudebních nástrojích. Má-li dítě jen trochu předpoklady, tedy Lidová škola umění nebo soukromý učitel. Tedy když má předpoklady mít z kumštu potěšení, na vyniknutí tak nezáleží. Pro plný, šťastný a svobodný život je toto

důležitější než počty nebo těsnopis.

6. Spolupráce s učiteli.

Vztahy mezi rodiči a učiteli nejsou dobré. Obě strany se bojí. Kritika se zaslívá. Dítě je rukojaň. Předstírá se, lže se. Učitelé se stále více zatvrzují špatnými zkušenostmi s rodiči, kteří proti nim děti štve, kteří honí protekci, sázejí na sroganci, úplatky nebo podlézavost. Rodiče se bojí, že si učitel na dítě "zasedne", že mu "polepí" posudek, nedoporučí na další studium.

Co dělat?

Vést dítě ke kritické lojalitě. Učitelka dělá důležitou, těžkou a špatně placenou práci, dítě jí má podporovat, nezlobit. Někdy je nespravedlivá a nechce na dítěti, aby s ní vědecky souhlasilo. Normální dítě je v 6 - 7 letech dost vyspělé, aby pochopilo: Učitelka dělá některé nesprávné věci, protože se bojí ředitelky, komunistů, mocných rodičů; možná je bázlivější, než nutno - ale přesto je možné s ní vycházet, nestavět se zbytečně "na zadní".

(Tohle souvisí s celkovým pohledem na společnost. Základní skutečnosti jako je okupace, všeobecná korupce, ekologická katastrofa atd. jsou pro děti snadno pochopitelné; jako zlo, proti kterému spousta dobrých lidí - nebo aspoň ne zcela špatných lidí - dělá co může. Tito lidé jsou všude, od metaře až po ministra. A aspoň nějaké malé činy musí dítě vidět u svých rodičů. Jinak z něj děláme spatického zbabělce, zoufálce nebo gaunera.)

Navazovat s učiteli osobní vztahy. Prolamovat tu bariéru nedůvěry a nepřátelství. Většina učitelů nejsou darebáci ani úplně lhostejní lidé. Základní postoj rodiče k učiteli: "Co můžu udělat, aby se vám dobře pracovalo? Nebojte se mám pro vás porozumění, neshodím vás. Cením si toho, co pro mé dítě děláte" (a říkám při každé příležitosti konkrétně, čeho si cením). Nepomlouvát, nevěřit pomlouvám. Vězte, že přemnozí rodiče bez zaváhání svedou na učitele všelijaké kiksy svých retolestí, všelike lumpárny i nedostatky rozumové.

Rodičovské sdružení: předsedají a tajemníčí většinou protřelí funkcionáři, ale je tam místo i pro vás - a není pravda, že je třeba vždy jen ustrašeně kejvat...

atd.

7. Jak dostat dítě na střední školu, na vysokou?

Bída! Korupce! I když trochu se to zas přehání: Nepotkáte skoro rodiče, který by řekl: "Kluk neudělal přijímačky!"

Co dělat? Samozřejmě podplatíme, podvedeme, získáme protekci, jak to jen jde. Požadovat od rodičů mravnost je čiré pokrytectví. (Dobré zkušenosti se zapíráním kádrových průšvihů.)

Ovšem pozor. Nejdříve uvážíme, jestli je naše dítě na tu školu skutečně schopné. To je někdy dost těžké, chce to přemýšlení a práci. Jsme-li na pochybách, trochu pomůže poradna.

Ono totiž o tu mravnost přece jenom jde. Kluk, nebo holka na škole, pro kterou nemá zvláštní předpoklady a která ho jistě ani zvlášt' nebaví - a s vědomím, jakým způsobem ho tam rodiče dostali, to je ošklivá situace. To ohýbá charakter. To ponižuje. Nespolehejte, že se to "poddá"!

Důležitá jsou odvolání. Proti nepřijetí je třeba se odvolat. Školský systém si nechává pár míst v rezervě pro děti rodičů, kteří dovedou psát odvolací dopisy a mají energii osobně je přinést, osobně je urgovat a dožadovat se vysvětlení, domáhat se přijetí příslušnými činiteli, poslanci atd. Není pravda, že máme proti sobě vždy a všude neprostopatnou bariéru Noci! Vytvářet toto zdání, to je jeden z cílů těch, kteří nás ovládají. Většina učitelů, i těch, kteří sedí v přijímacích komisích, má skrupule, stydí se za svinstva, kterých se zúčastňuje nebo kterým přihlíží. Každý učitel učí raději nadané dítě, každý ředitel se rád pochlubí jeho úspěchy.

Poznámka:

Toto povídání není dokončené. Chtělo by to rozvést otázku autority a svobody, vedení dítěte rodiči tak, aby se dobře uplatnilo v dětském kolektivu, výchovu ve vztahu ke sportu, k ~~ochraně~~ ochraně přírody, k nekonformní hudbě, trampingu, k veřejnému majetku, k brigádám, ke správnému vztahu k vlastnímu tělu, k péči o zdraví, k celé životosprávě, k erotice atd. Všude tam trojúhelník škola-dítě-rodiče! Kdyby se to všecko rozvedlo a daly se k tomu šikovné příklady z praxe, byla by z toho malá knížka. Zatím je snad jasné, jaký žánr tady uvádím. Základní pozice: Nejde o destrukci a negaci, nýbrž o to, jak přes blbé podmínky dělat dobré, krásné a užitečné, a tím zároveň jednak ty blbé podmínky přesně a pádně objasňovat, jednak miniaturními kroky měnit. Vzdávám se předem patentu na tuto myšlenku.

Le Nouvel Observateur, 10. listopadu 1983, Dokument týdně

DRUHÁ SMRT ROSENBERGOVÝCH

Zosobňovali honbu na čarodějnice, studenou válku, padesátá léta. Trpící oběti tohoto amerického imperialismu, proti němuž manifestovaly dvě generace Francouzů, Julius a Ethel Rosengergovi jsou znovu v popředí zájmu. Dva američtí historikové, Ronald Radosh a Joyce Milton, právě uveřejnili knihu⁺, která se stala ve Spojených státech best-sellerem. Na rozdíl od filmu "Daniel", který byl rovněž inspirován touto záležitostí a který dosahuje velkého úspěchu, závěry Radoshe a Milтона vyvracejí tradiované představy o skutečné osobnosti Rosenbergových. Je možno třicet let po jejich popravě na elektrickém křesle věřit v jejich nevinu? Guy Sibbon o tom obšírně hovořil s Ronaldem Radoshem.

o o o

V té době Ronald Radosh dokončil střední školu v New Yorku. Jednoho večera, bylo to 19. června 1953, datum, které jej trýznilo po celý život, se ocitl spolu s otcem uprostřed davu plného úzkosti na Union Square, tradičním místě politických shromáždění. V ten večer, tak jako již po několik měsíců, manifestovala levice na záchrnu Rosenbergových. Zpráva, která přišla na počátku večera ze Sing Singu, všechny zřítíla. Julius a Ethel Rosenbergovi byli popraveni. Ještě se docela nesetmělo v ten páteční večer: soudce Kaufman² měl tu ohleduplnost, že nenechal usednout tento židovský pár na elektrické křesle o sabbatu. Manifestanti propukli v pláč, jiní zatínali zuby. Ronald porozuměl jedné věci: prezident Eisenhower, Nejvyšší soud, soudci se dopustili podlé vraždy. Dva nevinní lidé byli uprazeni zaživa, protože usilovali o mír a protože byli židé.

O několik měsíců později, věrný Rosenbergovým, Ronald Radosh vstoupil do americké komunistické mládeže. Jako student a poté jako historik bojoval a pokračuje s v aktivní účasti v levicové socialistické organizaci. Nikdy nezapomněl na Rosenbergovy. Byl ve všech sdruženích, která se ustavila k nalezení důkazů o nevině obou mučedníků. FBI odmítla zveřejnit spisy. Ronald se stal členem výkon-

⁺ "The Rosenberg File: a Search for Truth".

ného výboru pro znovuotevření případu Rosenbergových. Po dlouhé soudní proceduře se FBI podvolila a zveřejnila dvě stě padesát tisíc stránek dokumentů. Ronald na nich pracoval po celé čtyři roky. A odhalil pravdu.

"Byl jsem ohromen a ustrnul jsem," vypravuje. Očekával jsem, že najdu vše s výjimkou tohoto: Julius Rosenberg byl opravdu sovětským špiónem. Byl mozkiem špiónáží sítě, jejíž působnost ještě přesahovala vše to, co bylo řečeno během procesu. Informace, které předal do Moskvy, ušetřily skutečně Rusům dva nebo tři roky bádání na atomové bombě a mnoho peněz. Círáčen, dotazoval jsem se komunistických vědců té doby. Ukázal jsem jim důkazy. Nebyli udiveni. Mnozí z nich věděli, že Rosenbergovi byli vinni.

To znamená, že hlavní Juliova práce se rozvíjela v průběhu války, v období, kdy SSSR byl spojencem USA, a podle zákona by neměl být popraven za zradu, ale odsouzen k třiceti letům vězení. Pokud jde o Ethel, jeho ženu, její podíl na věci nebyl velký a její odsouzení lze považovat za nepodařený manévr FBI, který vám vysvětlím.

- Jste si jist tím, co zde říkáte? Někteří historikové to stále ještě popírají.

- Napsal jsem o tom s Joycem Miltonem v "Dossier Rosenberg" ("Akta Rosenbergových"). Podal jsem důkazy. Mnoho přátel ze strany levice mně vytýkalo, že jsem se do pátrání pustil. Podle nich teď na to není vhodná doba. Historická pravda v této aféře neprospívá boji proti vládnoucí třídě. Celý svět se domnívá, že Amerika je vůči Rosenbergovým vinná "zločinem století" a není žádoucí z ní tuto skvrnu smývat. Odpovídám, že mou povinností jako historika je říci pravdu. V každém případě dávám přednost tomu, aby šhalení přišlo dříve od nás, než od našich protivníků. "Vaši mušedníci jsou podvodníci", mohlo by se nám vaést do tváře. Je lepší, uznáme-li to my sami: je to pravda, Julius Rosenberg pracoval pro Stalinyovy fyzly. Připustit to, znamená zabránit tomu, aby se opakovalo něco podobného. Rosenberg se stal špiónem, poněvadž byl dobrým komunistou.

- Během celého svého procesu Rosenbergovi nikdy nepřipustili, že byli komunisty.

- To je fraška. Neví-li se o nich vše, ví se o nich hodně. Julius se narodil v nuzné rodině, která nedávno přišla z Polska. Žil tak jako Ethelini rodiče ve staré židovské čtvrti v New Yorku, Lower East Side.

Lower East Side. V mládí započal rabinská studia, potom přešel na inženýrskou školu. V jinošství se připojil ke komunistické mládeži (jako já, také žid a z téže čtvrti), potom k Federaci architektů, inženýrů a techniků, kontrolované komunistickou stranou. Později byl předsedou sekce 16-B v průmyslové organizaci strany. Shromáždění sekce se konala v jeho bytě. Byl to přímo typ výkonného stalinského aktivisty.

- Připusťme, že skrývali svoji příslušnost ke straně, to z nich ale ještě nedělá špióny.

- Jistěže ne. Ostatně v této době, bylo to za války, spojení s Ruskem bylo tak těsné, že Roosevelt došel až k tomu, že přijal čestnou členskou legitimaci této prosovětské federace inženýrů. Julius a Ethel se setkali při své politické práci. Mnoho četli, ale nepatřili ke skupině intelektuálů.

Na podzim 1940 našel Julius práci ve Spojovacím sboru americké armády, kde se v roce 1942 stal inspektorem inženýrů. Měl tak příležitost detailně se dozvědět, co se děje v elektrotechnických závodech, které pracovaly pro armádu.

- Nebyli vojáci nedůvěřiví k tomuto komunistovi, ponechávali mu přístup k tajemství?

- Prověrka byla povrchní a nepřinesla nic významného. Ostatně v té době Julius a Ethel tiše skončili svou příslušnost ke straně. Reorganizace strany jim k tomu dala příležitost: Odborné sekce byly zrušeny a jejich členové měli přejít do základních organizací ve své čtvrti. Rosenbergovi, ač prvořadí aktivisté, byli jedini ve své sekci, kteří se nedali zařadit do organizace ve čtvrti. Julia Švagrová, Ruth Greenglassová, která sama patřila rovněž ke stejné špiónáží síti a která před tribunálem vše přiznala, ujišťuje, že jí Julius v této době svěřil, že "měl něco lepšího na práci" než šablonovitou práci ve straně. Navázal kontakty, které "otevřely nové perspektivy". Svému švagrovi, Davidovi, který jej obdivoval jako hrdinu, dle na srozuměnou, že počal dodávat zprávy "pro věc".

John Gates, který byl v oněch letech vysokým funkcionářem komunistické strany a šéfredaktorem "Daily Worker", mi řekl:

"Předplacení našeho listu Rosenbergovými bylo zrušeno a jejich jméno zmizelo ze seznamů. Příkaz vymazat každou stopu jejich příslušnosti ke straně přišel velmi z vysoká, z ústředního výboru."

Max Gordon, jiný vedoucí "Daily Worker", když jsme jej nedáv-

no interviewovali, nám vysvětlil: "Každý aktivista, který začal vyzvídat ve prospěch SSSR, přerušil okamžitě styky se stranou. Byl to však dosti řídký jev. V podstatě rekrutovali Rusové své špióny mimo stranu."

- Odhlásit se z předplatného "Daily Worker" není důkazem špiónáže ...

- K tomu přijdeme. Ale abychom správně zařadili myšlenky, podívejme se, co nám dnes říká jiná vynikající osobnost Komunistické strany USA: "Nevěřte, že jsem byl takový idiot, abych nevěděl, že byli zapleteni do špiónážní aféry. Nedávám vám svolení, abyste se mně dovolávali. Pokračuji v obhajobě oficiálního stanoviska, že byli nevinní. Ale řekněte mi, čeho zlého se dopustili. Kdybych byl na jejich místě, udělal bych totéž. Je to snad škodlivá myšlenka pomoci Stalinovi, aby získal atomovou bombu? Úkolem každého dobrého komunisty bylo pomáhat k vítězství Rudé armády."

- Nuže a co sama špiónážní historie?

- Je nesnadné ji izolovat od jejího politického ovzduší. Když se v březnu 1948 Stalin zmocnil Československa, rozpoutal studenou válku. Od jara 1949 vítězí čínská revoluce a Čína se stává rovněž komunistickou. 28. srpna vyzkoušeli Rusové svoji první atomovou bombu a současně s tím se zhroutila důvěra, kterou měly Spojené státy ve svůj nukleární monopol. Únor 1950: Angličané zatkli vědce Klause Fuchse, který přiznal, že od roku 1940 prováděl špiónáž pro SSSR a vydal Rusům plány bomby. Fuchs byl členem Komunistické strany Německa a utekl do Anglie, aby unikl před Hitlerem. Když pokračoval v Edinburgu ve skvělé vědecké kariéře, byl získán Sověty. Jeho kompetence byly tak vyjimečné, že jej v r. 1943 Spojené státy přijaly k účasti na projektu Manhattan v New Yorku a v Los Alamos: ke konstrukci atomové bomby. Fuchs byl velice seriózní, svobodný, mohl věnovat práci všechn svůj čas. V Los Alamos mu proto svěřili koordinaci výzkumů jeho kolegů. Výsledky byly předány jeho spojce ze sovětských služeb, kterou znal pod jménem Raymond.

- Jak se to ví?

- Fuchs se dobrovolně přiznal v roce 1950. Viděl, jak se věci mezi Západem a SSSR obrátily, a měl špatné svědomí. Neskrýval britským vyšetřujícím orgánům, že podle toho, co mu dal na srozuměnou Raymond, měli Rusové v Los Alamos ještě jiné informátory než jeho.

Po Fuchsově přiznání se zmocnila Spojených států zuřivost.

Poprvé v naší historii byla ohrožena naše bezpečnost vinou zrádců, kteří se skrývali mezi námi. Započal hon na čarodějnice. Zejména FBI vynakládala všechny prostředky, aby našla tohoto pověstného Raymonda.

- Mezi dvěma milióny Američanů?

- Byl by k dispozici některé indicie. Jedna bývalá komunistická studentka Elisabeth Bentleyová měla příležitost, když pracovala na jistém velvyslanectví, získat několik politických informací. Flana nadšená, nabídla své služby odpovědným činitelům strany, kteří její nabídku odmítli. Dívka naléhala. Skončilo to tím, že ji poslali k Jacobu Golosovi, šéfovi sovětských špionážních operací ve Spojených státech a sympatickému revolučnímu bojovníku. Elisabeth neprokázala nikdy velké služby vlasti socialismu, stala se však milenkou Golose, který zemřel na sklonku roku 1943 na následky sřrdečního záchvatu.

Elisabeth vstoupila tedy přímo do kontaktu s Rusy. Poznala chladnokrevné specialisty špionáže, kteří ji odbyli, Znechucená a zamílovaná do jednoho amerického důstojníka, přiznala se v r. 1945 ke všemu FBI, již dala několik jmen členů sítě, mezi nimi jméno Henryho Golda a jistého Julia, bydlícího na Lower East Side.

- Tak přicházíme k případu Rosenbergových?

- Ano. Gold se narodil v emigrantské ruské židovské rodině, usazené v chudé čtvrti Filadelfie. Povoláním chemik, výchovou *špé*-socialista a vůbec ne komunist, předplácel si stejně jako jeho rodiče "Jewish Daily Forward" (židovský deník). Gold nenáviděl leninskou podobu marxismu, ale sympatizoval se SSSR jako nemálo amerických socialistů v oné době. Dokonce si pedál žálost o emigraci do Birobidžanu, území, na které Stalin doufal přeskupit všechny ruské židy. Jeden komunistický přítel jej poslal k vysoce postavenému člověku ve stranické hierarchii, který jej srazeval od emigrace, ale nabídl mu práci v chemickém závodě. Pak jej jeho přítel žádal, aby si obstaral informace o činnosti závodů, protože "SSSR to potřebuje, aby zlepšil životní úroveň lidu". Gold, který se brzy ukázal být hledaným Raymondem, ihned přijal. Byla to, vysvětlil později, šance "udělat něco dobrého ve svém životě". Tím, že pomáhal SSSR, domníval se, že současně bojuje proti antisemitismu, jímž po celý život trpěl na předměstí Filadelfie.

Stalinovi vojáci

Od té doby se během deseti let stal tento udatný chlapík jedním z mistrů sovětské špionáže ve Spojených státech. Po válce přece jen začal pociťovat určité pochybnosti pokud jde o přednosti SSSR. V dan, kdy k němu přijela FBI, našli vyčerpaného člověka, který bez jakéhokoliv zsmalčování přiznal vše, jako by si ulevoval od strašného břemene.

Gold hovořil o svém setkání s Klausem Fuchsem, který mu sdělil podstatu objevů v Los Alamos a prozradil rovněž existenci jiného agenta, který pracoval v týchž laboratořích a který mu předal několik důležitých dokumentů: David Greenglass, mladší bratr Ethel Rosenbergové.

- Myslíš, že David stále žije?

- Ano, dělal jsem s ním interview. Julius Rosenberg jej přivedl ke komunismu. Po inženýrských studiích na Institutu technologie v Brooklynu se spolu se svou bývalou ženou připojil k mládeži strany. Ještě více než Rosenbergovi měli manželé Greenglassovi silnou revoluční víru, která nás dodnes udivuje. Ocituji vám několik výňatků z jejich korespondence: "... Má drhá, budeme žít spolu, abychom budovali svoji budoucnost v socialistickém zřízení." Ona mu píše v odpovědi: "I když jsme materialisté, zakládáme svůj materialismus na lidskosti a lidskost je láska." "Pokaždé, když světští vědci použijí síly, mají bolest v srdci, ale činí tak pro blaho většiny". Jiný Davidův dopis: "Má drahá, velmi rád se zúčastním projektu, který mají v plánu Julius a jeho přátelé."

- Jednalo se o špionáž?

- Zcela, a dotyční přátelé jsou Sověti, jak mi řekne později sám David Greenglass. Byl během války služebně přikázán do Los Alamos. Vyprávěl mi, že po dvě desítky let s ním Julius hovořil o ohromných potřebách Sovětského svazu ve vědeckém oboru. "Byl jsem zpracovaný", vzpomíná si Greenglass. "Když mi Julius navrhl, abych shromáždil všechny informace, které jsem mohl v Los Alamos získat a předat je spojce, která se mnou vejde ve styk, byl jsem velmi spokojen."

- Kdy tohle Julius žádal na Davidu Greenglassevi?

- Julius a Ethel vysvětlovali, že atomové výzkumy jsou velmi důležité a že je absolutně třeba, aby Sovětský svaz neměl v této oblasti zpoždění. V době dovolené v New Yorku předal David Juliovi

všechna schemata dokladů, která mohl shromáždit. Rosenberg mu představil pracovníka, který zajišťoval styk mezi Los Alamos a New Yorkem. Jednou večer, aby přesvědčil váhavějšího Davida, Julius mu svědčil, že dal dohromady síť vědců a inženýrů, která sahala z Clevelandu do Syracusu, Rochesteru, Buffala ... Jiného dne, pokračoval David, Julius mu řekl: "Jsem vojáci. Stalin podílá do boje své vojáky. Jestliže padnou, není to důležité, poněvadž nakonec zvítězíme. Ale já už tu nebudu, abych to ša zažil a ty patrně také ne." Po válce začíná David mít pochybnosti. Kdo měl ještě chuť usít pro Stalina? Neměl pravdu Tite?

- Pokračuje Greenglass po válce ve špionáži?

- Ne. Ale v roce 1950 byl v Anglii zatčen Klaus Fuchs. Julius navrhuje Davidovi, aby opustil Spojené státy a odešel do Paříže, poněvadž člověk, kterému jednou předal dokumenty, Henry Gold, alias Raymond, byl rovněž Fuchsovou spojkou. Jestliže bude Gold odhalen, Greenglass padne. David neuprchl všes a věci se udály tak, jak se toho Julius obával. Greenglass, méně a méně jistý svým komunistickým přesvědčením, přiznal vše FBI.

- A tehdy byli Rosenbergovi zatčeni?

- Ano. Ale v případě Rosenbergových a FBI narazila kosa na kámen. Rosenbergovi nepromluví. A neřeknou jediné slovo až do konce. A proto se zrodila aféra Rosenbergových. Fuchs, Gold, Elisabeth, David a Ruth Greenglassovi stejně tak jako Rosenbergovi se pustili do špionáže a odhodlání bojovníků za revoluci. Nikdy nedostali jediný dolar. Nebyly jim zaplaceny ani jejich výlohy. Ale po válce, po Česko-Slovensku, Jugoslaviu, většina už nevěřila v komunismus. Neměli žádný důvod klást odpor FBI, když byli odhaleni. Přiznali vše. Julius a Ethel Rosenbergovi zůstali bojovníky bez vady a hany, chromými bojovníky. Jejich mlčení mařilo vyšetřování FBI, která dělala možné i nemožné, aby je přinutila mluvit a odkrýt tak zbytek sítě. Ale ne, Rosenbergovi nepromluví - až po elektrické křesle. Dali se popravit, sníž by prozradili, že Ethel byla téměř nevinná.

Úloha Tartakova

- A přece byla i ona odsouzena k smrti?

- To je vina FBI a patrně kvůli tomu tak dlouho odmítala zpřístupnit spisy. Policejní hra spočívala v tom: Julius je člověk

z betonu, nikdy neřekne jediné slovo. Ale jestliže bude odsouzena k smrti jeho žena, kterou bezmezně miluje, udělá něco pro její záchrenu. Zbožňuje rovněž své děti, nebude je chtít opustit jako sirotky bez otce a matky. V poslední minutě přizná vše, aby ušetřil Ethel. Aby se tato operace podařila, kladě FBI nesmírnou důležitost na nepodstatná svědectví a dokumenty, které zjišťují vinu Ethel. Policistům se podaří, aby byla odsouzena, i když vědí, že se velice málo angažovala. Očekávají, že se Julius zhroutí. Ale nic se nestane. Julius dal přednost smrti, nechá zabít svou ženu a osiřet své děti, než by zradil komunismus. Úžasný bojovník, že?

- Jak se toto vše ví?

- S přihlédnutím k dokumentům a svědectvím je to velice jasné. Juliovu vinu zpochybňuje ještě hrtka historiků extrémní levice. Pokud jde o takzka nevinu Ethel, nikdo seriózní o ní nediskutuje.

- Všichni a vámi však nescouhlasí?

- Velice málo funkcionářů zůstalo ještě stoupenci these Juliovy nevinu, nestudovali však spisy do hloubky a politika má u nich přednost před historií. Jak lze například ignorovat to, že po zatčení Greenglasse a Rosenberga dva Juliovi přátelé, Joel Barr a Al Sarant, uprchli ze země? Všichni tři se stali na téže škole inženýry a patřili ke téže sekci komunistické strany, kterou řídil Julius. Současně vystoupili ze strany. Sarant a Barr rovněž pracovali v závodech vojenského charakteru. Mnoho příznaků odhaluje, že byli členy Rosenbergovy sítě. Každopádně oba muži zmizeli a den jeho zatčení a víte, kde se našla jejich stopa. V Sovětském svazu, kde po novými jmény pokračovali ve skvělé kariéře inženýrů.

Jeden z nich dosud žije, druhý před několika lety zemřel. Nedávno vešlo ve známost, že Sarant žil v Moskvě s Carolou Daytonovou, přítelkyní z téže skupiny. Obývali byt o třech místnostech a měli vůz. Před dvěma lety se Sarantův syn, který stále žije ve Spojených státech, setkal s Carolou Daytonovou v Československu. V době, kdy síť byla velmi aktivní, pronajal Julius v Greenwich Village dva byty, které skupině sloužily jako schránka na dopisy a kde se fotografovaly dokumenty. To vše je zjištěno bez nejmenší pochyby.

- Jak vysvětlujete, že v průběhu procesu byli všichni ohromeni slabostí obžaloby a nedostatkem důkazů.

- Z různých důvodů nemohla FBI zveřejnit všechny dokumenty,

které měla v rukou. Některé byly chráněny vojenským tajemstvím. Rusové je již měli, ale podstatná schémata, vědecké podrobnosti nemohly být zveřejněny. FBI nechtěla ani potopit své informátory, ani odhalit vše, co věděla, protože velice doufala, že zatkne zbytek sítě. Jedním z nejzajímavějších dokumentů ze spisů - který nebyl během procesu publikován - je neobyčejná zpověď Julia Rosenberga jednomu z vězňů, Eugenu Tartakowi. Tehdy mladý člověk, dnes prosperující obchodník, byl zadržen pro krádež aut. Julius byl ve vězení velice osamocen. Proto byl nadšen, že mohl hrát šachy s tímto bývalým aktivistou, kterého mu poslal Eugen Denis, generální tajemník KS USA, uvězněný v téže vězení pro "urážku Kongresu". Rosenberg a Denis se vyhýbali vzájemnému setkání, Tartakow jim sloužil jako spojka a informoval současně FBI. Rosenberg byl rád, že může prostřednictvím Tartakowa vyprávět o svých činech generálnímu tajemníkovi strany.

Náhly obrat strany

- A co nám sděluje Tartakow?

- Sděluje nám, že Julius žil v iluzi, že se Spojené státy stanou brzy socialistickou zemí. Ethel bude zproštěna obžaloby. Očekával, že sám bude odsouzen k třiceti letům vězení, ale odpyká si jich maximálně pět a bude osvobozen po sovětizaci Ameriky. Rosenberg svědčil svému příteli, že řídil jednu ze dvou sítí špionážního projektu Manhattan. Kdyby byl zůstal o týden déle na svobodě, byl by měl čas uprchnout do ciziny. Tartakovy výpovědi odhalují množství detailů, které mohly být znovu přezkoumány a které potvrzují to, co víme.

- Julius a Ethel Rosenbergovi však byli 5. dubna 1951 odsouzeni k smrti.

- Ano, ale budou popraveni až o dva roky později. Aféra Rosenbergových v pravém slova smyslu se odvíjí právě v těchto letech. Až do jejich odsouzení nikdo nepochyboval o jejich vině. I komunistický "Daily Worker" přinesl zprávu o rozsudku ve velmi krátkém článku a nepodpořil thési o předem připraveném úderu proti nevinným. Sousedé vytvořili Výbor na obranu Rosenbergových, byl však pramalý. Výbor se dotazoval advokáta Rosenbergových, co je zapotřebí dělat. Pan Emmanuel Bloch jim vzal odvahu. Bylo příliš pozdě. Snad by jim bylo možné zaslat nějaké šatstvo.

- Kdy se případ stal slavným?

- Levicový nekomunistický deník "National Guardian" se z iniciativy jednoho ze svých reportérů rozhodl uspořádat kampaň na téma nevinny Rosenbergových a od základu vymyšleného antisemitského procesu. Komunistická strana nereagovala. Stranická hierarchie dala jasně na srozuměnou, že si nepřeje tuto kampaň. Starý člen ústředního výboru John Gates nám vyprávěl, že funkcionář kulturní sekce strany mu jednoho dne šeptal: "Jsou to hrdinové. Jdou na smrt, aniž by řekli jediné slovo." Generální sekretář strany Eugen Denis také neskryval svůj obdiv. "Proč by je byli obdivovali", táže se dnes Gates, "jestliže ne proto, že věděli, že byli špióni a že svým mlčením chránili stranu?"

Náhle, jednoho večera v létě 1952, rok po odsouzení k smrti, strana změnila postoj. Od nynějška měli být všichni funkcionáři mobilizováni na obranu Rosenbergových. Peníze, ochota se hrnuly na pomoc výboru. Bylo třeba dát vyniknout antisemitské stránce záležitosti.

- Ale soudce Kaufman, který je odsoudil k smrti, byl také žid.

"Čekajte s trestem se!"

- Jistě, stejně jako prokurátor, což není na Manhattanu nic udivujícího. Na tom nezáleží. Kampaň se opřela o antisemitismus. Už o několik měsíců později se objevily příčiny náhlého komunistického podráždění. 20. listopadu začíná v Praze proces se Slánským. 3. prosince je popraveno jedenáct vůdců Komunistické strany Československa, z toho osm židů obžalovaných ze "aionismu". Přesně téhož 3. prosince byl v Paříži založen Výbor Rosenbergových. Komunistický aparát chtěl vyvážit nešťastný účinek procesu v Praze na veřejné mínění a svalit obžalobu z antisemitismu na Američany. Jacques Duclos, tajemník Francouzské komunistické strany neskryval v projevu v prosinci 1952 vztah mezi oběma procesy: "Odsouzení Julia a Ethel Rosenbergových je případ antisemitismu, ne však poprava osmi židů v Československu minulý týden."

V Anglii, Rakousku, Německu, všude ve světě, rašily výbory ze dne na den. Dva a půl roku po jejich zatčení se komunistické strany celého světa probouzejí a objevují, že Rosenbergovi jsou nevinní, což až dosud nikdy otevřeně nepodporovaly. Citujme ještě Gatese: "Mezi sebou jsme si přiznávali, že byli vinni. Ale buď jak buď byli nevinní, protože byli odsouzeni kapitalismem."

Kampaň dosáhla takového stupně, manifestace nabývaly takové šíře, že papež a prezident Francouzské republiky intervenovali o udělení milosti. Ve Francii nabyla záležitost daleko širších rozměrů než ve Spojených státech. Jean-Paul Sartre hovořil o "legálním lynčování"! Americký komunistický spisovatel Howard Fast tvrdil v "1' Humanité", že Rosenbergovi nebyli komunisté. Všude dominovalo téma antisemitismu, i když v samotných Spojených státech hlavní židovské organizace Rosenbergovy odsoudily a řekly o komunistické straně: "Chtějí nás použít, jako používají černochoď".

Julius a Ethel nechali zveřejnit své dopisy z vězení, v nichž se objevili ve zcela jiném světle. Až dosud se projevovali jako dvojice apolitických úředníků, která se dostala do víru, z něhož ničemu nerozumějí. Ethel píše ve vězení: "Čekajte a třepte se, vládcové dneška. Zaplatíte draze za své ha-nebnosti. Bouře se zvedá a vy nebudete mít čas uprchnout." Julius se ukázal jako osvědčený ideolog. Ani jeden ani druhý se nikdy nepokoušeli dokázat svoji nevinu. Stačilo jim, že se pouze prohlašovali za nevinné, takže se člověk může ptát, v čem se vlastně cítili nevinnými.

- K čemu směřovala kampaň?

- To právě není příliš jasné. Straničtí pracovníci se nesnažili o odpověď na obvinění, která tížila Rosenbergovy. Sama obhajoba o nich v průběhu procesu jednala velmi nedostatečně. A přece by bylo mohlo být mnohé řečeno a oni by byli mohli být zachráněni před smrtí. To se nikdy nestalo. Staří předáci komunistické strany dnes připouštějí, že k vedení obhajoby byl zvolen Emmanuel Bloch, protože se vědělo, že je špatný advokát. Strana chtěla, aby Rosenbergovi byli odsouzeni. A půjdu ještě dále: vše naznačuje, že strana dávala přednost tomu, aby byli popraveni. Pokaždé, když se nekomunisté pokoušeli zachránit Rosenbergovy před elektrickým křeslem, komunisté je umlčeli. Někdy dokonce i na veřejném shromáždění. Sam Einstein, který pro Rosenbergy tolik udělal, si nakonec uvědomil - svěřil se svým přátelům - že komunisté chtěli jejich smrt. A lze to dobře pochopit. Mrtví se stávají mučedníky. Živí, ve vězení, by možná nakonec jako jiní změnili svůj názor na komunismus a přiznali se.

- A co Eisenhower, který přece měl možnost se to dozvědět, jak mohl poslat na elektrické křeslo muže, jenž sice ~~tvrdil~~ ^{se} provinil, avšak nezaslouhoval si smrt, a ženu téměř nevinnou?

Eisenhowerovo poselství

- Eisenhowera oklamala FBI. Policisté předložili prezidentovi tehdy nepublikované dokumenty, které stavěly Ethel do role ženy-residentky. Podle nich to byla ona, kdo tehala za provázky. Tyto "důkazy" nestály za mnoho a sama FBI to věděla. Bylo však třeba ještě jednou trvat až do konce na hrozbě Etheliny smrti, aby se Julius přiznal.

- Proč však v poslední minutě, když Julius šel bez přiznání zemřel, nebyla ušetřena Ethel?

- V té chvíli bylo příliš pozdě. Propagandistická kampaň na obou stranách nabyla takové šíře, že milost by byla komunistickým vítězstvím. Lidé v americké vládě se rovněž obávali, že by to bylo známkou slabosti. Špionáž mezi Moskvou a Washingtonem přerostla ve válku. "V této hře už neexistuje pravidlo lidskosti," píše zpráva z té doby. "Chtějí-li Spojené státy přežít, americká představa fair-play musí být znovu promyšlena." Poprava Rosenbergových byla poselstvím, jímž dal Eisenhower nepříteli na vědomí, že od nynějška s každým Američanem naverbovaným Sověty bude naloženo s nejkrajnější přísností.

Rusové chtěli smrt. Spojené státy chtěly smrt a američtí Židé chtěli smrt, neboť tolik židovských špiónů v jediné aféře hrozilo nebezpečím, že bude vyvolána vlna antisemitismu. Zkrátka všichni souhlasili s tím, aby byli posláni na elektrické křeslo.

Rozmlouval GUY SITBON